

שיח הסיום

קיצור הלכות והליכות סיום מסכתא
הדרן וקדיש הגדול
אמירת בני רב פפא

במשנתו של
מרן מופת הדור
רבינו שי"ח קניבסקי זצוק"ל

כולל ברכת המזון

מהדורה מיוחדת
יובל שי והודאה לבורא עולמים

מודיעין עילית
שנת וכתב משה (תשפ"ג)

הודעה ובקשה

מתעתדים אנו בעזהשי"ת
לחוציא לאור

מהדורה נרחבת עם חוספות רבות

נגד אחינו אבקשה נא!

כל מי שיש בידו מתורת רבינו זצוק"ל
בעניני סיום מסכת והמסתעף
שישלחנה ע"פ הכתובת דלהלן
ובל"נ יופיע בשם מוסרו במהדורה הבאה

הכתובת :

משה דינין

שד' יחזקאל 9, מודיעין עילית

טל. 0533-141383

דוא"ל : md3141383@gmail.com

מכון גם אני צודק

בראשות

הרב גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א

פתשגן הכתב

מכתב פתוחי חותם קודש
ממרחן מופת הדור זצוק"ל

אשר איזן ותיקן מזה שרשמתי מפיו הק'
בהלכות סיום מסכתא

לט. בתענית כ' סיון או ערש"ק פרשת חוקת אם רגיל להתענות האם מותר לו לאכול בסעודת סיום.
תשובה: כל תענית שאינו חיוב יש להתיר בשביל סיום מסכת. (אין קדו' אין המענה יש להתיר פי' ז' א"ע)

(ואם קבל עליו התענית יש להתיר ע"י ג' אנשים)

אשר ז"ל אסורין אין כל תשובה יק' א"י דהלכה אנו לשנות אסורין לגמול.

למעשה אין לסמוך על כל תשובותי
רק לעי' בהלכה או לשאול לראוי להורות

בפתח השער

במשנה באבות (פ"ה מכ"א) "בן חמישים לעצה", ובתפארת ישראל (יכין) כתב וז"ל: **בכל עצה יש ב' דרכים, ובן חמשים כבר יוכל לשקול המובחר מב' הדברים.**

ובבית הבחירה למאירי כתב וז"ל: "בן חמשים לעצה כלומר שעצתו ראויה כי העצה אמנם צריכה שני דברים אחד מצד שכל האדם ואחד מצד שראה מנסיגות הזמן כמו"ש חכמי המוסר 'הימים יזוקקו חכמות', וכשהגיע לחמשים כבר ראה מן הנסיגות הרבה ועדיין הוא בתוקף שכלו כלומר שלא נטה עדיין שכלו לערוב ונמצאת עצתו מזוקקת מצד ב' הדברים הצריכים לה".

(ע"ע מש"כ בחפץ חיים בספרו תורת הבית פ"ו בהערה, עה"פ במדבר ח, כה: "ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העובדה ולא יעבוד עוד [והובא גם בספר ח"ח עה"ת שם]).

בקונטרס 'תעלזנה כליותי' הבאתי בפתיחה את דברי הגמ' בברכות (סא ע"א): "ת"ר שתי כליות יש בו באדם, אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה, ומסתברא בטובה לימינו וראה לשמאלו דכתיב 'לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו'. ת"ר כליות יועצות לב מבין" וכו'.

והביאור הוא דהלב מבין אחר איזו עצה ללכת. יוצא שעיקר האחריות מוטלת על הלב והוא המחליט באיזו דרך ללכת, וזהו שאומרים "וכל לבבות יראוך", ללכת אחרי העצה הנכונה, ולפיכך - "וכל קרב וכליות יזמרו לשמך" - משום שאחרי הלב יש עוד עצת הכליות איך לבצע הדבר, וכמו שאמר החכם מכל אדם (משלי כג, טו-טז): "בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני, ותעלזנה כליותי בדבר שפתיך מישרים" (יעו"ש בקונ' באריכות בס"ד).

בימי החנוכה שעלינו להודות ולהלל על הנסים והנפלאות בימים ההם בזמן הזה, גם נודה הודאה של יחיד על כל מה שהקב"ה עושה עמנו, ובספר יומא טבא לרבנן (פ"ב הע' סא), בענין סיום מסכת בחנוכה, הבאתי דברי הספר ויען אברהם או"ח סי' נ: "מה טובו דכמו שמכונים השעה ער"פ הבכורות לסעודת סיום מסכתא, שיהיה זה בתוך חנוכה, דהיו רוצים לבטל התורה והוא דבר

בעתו שמחת התורה באומר בקול נעים, וזדים ביד עוסקי תורתך". [ואפשר דזו כוונת המהרש"ל (תשו' סי' פה): "שהשמחה תהא מעורבת ובלולה בשמחת התורה", יתכן כוונתו 'שמחת התורה' היא סיום מסכת וכדומה].

בפתח השיח, אפתח בהודאה לבורא כל עולמים, אשר זיכני להסתופף בבית ה', ועל שפתח לי פתח בבית מרנא פאר הדור מרן רבינו בעל דרך אמונה זצ"ל, אשר הקדיש מעתו וזמנו היקרים מפז, ובסבר פנים יפות ומאירות ענה על כל שאלה ושאלה, ולאחר מכן עבר על מה שכתבתי מפיו הק', והגיה הגהותיו, תיקון והוסיף כהנה וכהנה להעמיד דבר על תיקונו ומתכוונתו.

ובעוונותינו הרבים הוסרה העטרה ונעלה הענן ביום שושן פורים תשפ"ב, ונהפך לאבל מחולנו. ואיתא בירושלמי (שקלים פ"ב ה"ה), "דבריהם הן הן זכרונו", ומעט אשר הותיר לנו מתורתו הרחבה, מאשר קבע לדורות בספריו הק', ומאשר זכינו שרבים השותים ממימיו קבעו דברי קדשו בספרים לאין מספר אשר דלו מבאר מים חיים, ומהם ומנאי תסתיים שמעתתא דא דהלכות סיום, ובזאת נביע תודה להם.

והנה לפני כשנה זכיתי להוציא לאור עולם במהדורא קמא קונטרס 'שיח הסיום', ובו הליכות והלכות סיום מסכתא במשנתו של רבינו זצ"ל, אשר שמענו מפיו הק' ואשר ליקטנו אחר הקוצרים והמאספים דברי קדשו, אך כל זה הוא כמלקק מן הים הגדול, וכאשר הודענו בפתחא דמהדורא קמא, בדעתנו להוציא לאור בספר גדול את כל תורתו בסוגיא זו, אשר היתה חביבה עליו, והוא היה מרא דשמעתתא דא, בסיימו מסכתות בעיתים תדירות.

ואכן, רבים שגרו לן מאשר באמתחתם, הוספות נכבדות ויקרות, אך עדיין אין המלאכה גמורה ושלמה, ולעת עתה מוגש בזה לקהל שוחרי תורת רבינו זצ"ל, מה שאספנו בעניני שיח ההדרן ושיח הקדיש דסיום מסכתא, (והוספנו ג"כ מדבריו אביו בעל הקהילות יעקב זצ"ל בעניני סיום), וכדי שתהא המלאכה שלמה, צירפנו קיצור מההלכות והמנהגים שהוצאנו כבר לאור עולם, אך ללא המקורות והערות וההוספות - וכל הרוצה יטלם לעת עתה משם (וניתן לקבלם בכתובת הדוא"ל המופיעה בתחילת הספר).

ועדיין בקשתי עומדת, מכל מי שיש בידו עוד שמועות או מכתבים מרבינו זצ"ל בעניני סיום מסכת והמסתעף, או כל הערה ותיקון שמצא בקונטרס זה,

שישלחנו, ובעזה"ש יבאו הדברים בשלימות ובתיקונם בספר שאנו מתעתדים להו"ל בעזה"ש בקרוב.

ובזה אביע את תודתי העמוקה לכל אלו ששחלו הוספות והערות על הקונטרס, וכהן נוטל בראש, ה"ה ידי"ג הגאון ר' גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס פרדס יוסף החדש, גם אני אודך ועוד. וכן לידי"ג הרה"ג ר' יצחק ליסיצין שליט"א, ולהרה"ג ר' אליעזר קרביץ שליט"א שנהגו בני טובת עין והביאו מאוצרותיהם הגדול תשובות שהשיב להם מרן זצ"ל בעניני סיום והמסתעף.

וחובה כפולה ומכופלת להודות לכל העוזרים והמסייעים שעזרו לי במשך החיים עד היום, ובמיוחד לאבי מורי הגאון ר' אברהם שליט"א שהגדיל חלקו בשותפות עמי ולאמי מורתי מרת רות שתחי', יה"ר שיזכו לרוות נחת מכל צאצאיהם. וכן למו"ח הר"ר ברוך לייב סופר שליט"א וחמותי שתחי' המסייעים לנו בכל יכולתם, יה"ר שימלא הקב"ה כל משאלות לבם לטוב.

ולתורם הכהן הצדיק, החפץ בעילום שמו, שתרם חלק מגופו, שיזכה לבריאות איתנה, והוא ורעייתו שתחי' יזכו לרוות נחת מילדיהם.

כן נעלה בתודה את הארגון הנפלא 'מתנת חיים', שכשמו כן הוא הצלת חיים כפשוטו, ובגעועים אעלה את זכרו של הוגה ומסיים הארגון איש תבונות ורב פעולות הרה"ג ר' אברהם ישעיהו הבר זצ"ל, שנתסלק לדאבון לב מוקיריו וחביייהם לו, בל' בניסן תש"פ.

התודה גם לידיד נעורי העורך המוכשר החפץ בעילום שמו, שיגע ותיקן לעמן יצא לאור בשפה ברורה ובנעימה ועל כל מה שעושה למעני בסתר ובגלוי, יה"ר שימלא הקב"ה כל משאלות לבו ברוחניות ובגשמיות.

אחרון אחרון חביב (בראשית רבה עח, ב) לנוות ביתי מרת לאה שתחי' אשר עומדת לימיני במסירות נפש בכל התקופות שעברנו ואכמ"ל ומסירה מעלי כל הטרדות כדי שאוכל לשבת ולעסוק בתורה, יה"ר שנזכה לגדל את כל צאצאינו לתורה לחופה ולמעשים טובים, וכאשר זכינו לנסים ונפלאות בימים ההם, כן נזכה גם בזמן הזה לחזות בשוב ה' את שיבת ציון, ובשיבת העבודה לדביר בית ה', במהרה בימינו אמן.

הלכות זהליכות סיום

כמשנתו של רבינו בעל דרך אמונה זצ"ל

בקצרה

ובארוכה ניתן להשיג אצל המחבר
ע"פ הכתובת בראש הקונ'

כל מקום שצויין "ענין הערה"
יש לעיין בקונ' שיח הסיום מהדו"ק השלם.

תוכן הענינים

פתיחה

פרק א דיני ומנהגי סיום מסכת

הסיום / אמירת נוסח ההדרן / הקדיש / להתחיל מיד מסכת אחרת / השמחה ביום הסיום

פרק ב מה נחשב לסיום

המשתתפים בסעודה / זמן ומקום הסעודה / סעודת סיום בבית הכנסת / מאכלי הסעודה / זמירות ודברי תורה בסעודה / ברכת המזון / סעודת סיום בערב שבת / הוצאות הסעודה

פרק ג סעודת סיום

המשתתפים בסעודה / זמן ומקום הסעודה / סעודת סיום בבית הכנסת / מאכלי הסעודה / זמירות ודברי תורה בסעודה / ברכת המזון / סעודת סיום בערב שבת / הוצאות הסעודה

פרק ד סיום במועדי זמני השנה

סיום מסכת בשבת / בערב פסח / סיום בימי ספירת העומר / בחג השבועות / שמחת תורה / סיום בפורים / מועדים וזמנים כחיי האדם

פרק ה תענית בכורות וסיום מסכת בערב פסח

גדר התענית ומי מתענה / פטור מתענית ע"י השתתפות בסעודת מצוה / פטור מתענית ע"י השתתפות בסיום מסכת / ההשתתפות בסיום ובסעודה / לפני התפילה / הסעודה / השתתפות האבל בסיום / בכור קטן / תענית בכורים בערב פסח שחל בשבת / שכח להתענות / ברכת החמה

פרק ו סעודת סיום בתעניות

תענית יחיד שנהגו בה רבים / ערב ראש השנה / תענית כ" סיון

פרק ז סיום בימי בין המצרים

למהר לימודו כדי לסיים בתשעת הימים / המשתתפים בסעודה / שירה ובגדי שבת בסיום מסכת / במוצאי תשעה באב

פרק ח השתתפות אבל בסעודת סיום, וסיום ביארצי"ט

בתוך שבעה / בתוך שלושים / יארצי"ט

סדר ההדרן והקדיש

הזכרת בני רב פפא

ברכת המזון

הסיום

א. מעלה גדולה היא לסיים כל מסכת שלומד עד גמירא, והוא בכלל מה שאמרו "המתחיל במצוה אומרים לו גמור", ואמרו בזוהר "מאן דזכה למסכתא חדא, ירית עלמא חד", וכן ראוי לעשות, ויש בזה מצוה גדולה.

ב. ישתדל לסיים בדבר טוב. ואם העניין מסתיים בדבר רע יחזור על העניין הקודם כדי שיסיים בדבר טוב, או ילמד מהמסכת הבאה.

ג. נוהג לגמור המסכת יום קודם הסיום (ולחשאי קטע לסיום) ולא לגמור מוקדם, דהיינו רק באותו יום ולמחרת (ועי' הערה). וראה להלן (פרק ט סעי' כט) מנהג מרן זצוק"ל בערב פסח שחל בשבת.

ד. כשמסיים מסכת, מצוה לשמוח לגמרה של תורה ולעשות סעודה של מצוה, ונכון לעשותה ברוב עם לכבודה של תורה". ואין לחוש בזה ליוהרא, ואדרבה, ממנו יראו ויעשו. ומצוה גדולה להשתתף ולשמוח עם המסיים, והוי עת רצון.

[הלכות ומנהגי מרן זצוק"ל בסעודה זו יתבארו להלן פרק ג].

ה. דורשים מענייני המסכת, ונהגו לומר דרשת 'הדרן' שנועצין סוף המסכת בתחילתה, להורות כי אין קץ לתורתנו, וכל חלק ממנה אין לו גמר ותמיד נעוץ סופה בתחלתה. (ועי' הערה).

אמירת נוסח ההדרן

ו. לאחר סיום המסכת, נוהגים לומר "הדרן עלך" וכו' - היינו שנשוב ונשנה אותך (את המסכת), והוא מועיל לזכרון. ואומר כן ג' פעמים. ואין צריך לומר בלי נדר, ועי' בהערה.

ז. ואחר כך מזכיר עשרת בני רב פפא, והוא מועיל שלא ישכח תלמודו. ונותן שבח והודיה לקב"ה ששם חלקינו מיושבי בית המדרש וכו', ומתפלל על העתיד שיהיה חלקו בתורה ושלא תמוש התורה מפיו זרעו וכו'. וכבר נדפס הנוסח בסופי מסכתות הש"ס. (ויובא בשער ההדרן עם ליקוט ביאורים ונוסחאות ממרן זצוק"ל, יזכנו המקום להו"ל בס"ד בקרוב). ואח"כ מתחיל משנה ראשונה ממסכת הבאה.

ח. בסיום משניות נוספו בו עוד דברי שבח וברייתא דהשיר שהלויים וכו' (גם זה ליקטנו בס"ד מדברי מרן זצוק"ל וכנ"ל), עי' הערה. ויש שכתבו שאין מזכירין בני רב פפא בסיום משניות.

ט. גם מי שלא סיים המסכתא ומשתתף בסיום, יכול לומר ההדרן, והרי הוא כנטפל לעושי מצוה שהוא כעושי המצוה (מכות ה"ב).

הקדיש

י. אם יש עשרה יאמר קדיש, וטוב לחזר אחר עשרה כדי לומר קדיש, ואומרים קדיש הגדול, אף כשמסיים בשבת, ועי' להלן בשער ההדרן ביאורי הקדיש מדברי מרן זצוק"ל ונוסחאות שלו בקדיש.

יא. קדיש זה לכתחילה יאמר אחר שאמרו דברי אגדה או פסוקים, אך אם אינו יודע את נוסח ההדרן יכול לומר את הקדיש.

יב. דעת מרן זצוק"ל דאם יש למסיים אב ואם לא יאמר קדיש זה, ויתום קודם, דיתכן דדינו כקדיש הנאמר על פסוקים ומדרש, וא"כ זכות בעלי החיובים קודמת למסיים, וגם בינם לבין עצמם יחולו דיני קדימה (כמו שסידרם הביה"ל סי' קלב יעו"ש).

יג. גם במקומות שנהגו שכמה אבלים אומרים קדיש יחד, מכל מקום בקדיש שאחר סיום מסכת ראוי שרק אחד יאמר.

יד. קטנים המסיימים מסכת ויש שם עשרה גדולים, המנהג שקטנים אינם אומרים קדיש לאחר לימודם.

להתחיל מיד מסכת אחרת

טו. כשמסיים מסכת נוהגים להתחיל מיד מסכת אחרת, כדי שלא ליתן פתחון פה למקטרג לקטרג, ומנהג מרן זצוק"ל להתחיל את המשנה מהמסכת החדשה מיד לאחר ההדרן קודם הקדיש.

טז. אם כבר התחיל קודם הסיום מסכת אחרת (וכגון שהשאיר מעט לסיום, ובין כך ובין כך התחיל מסכת אחרת) יתחיל מסכת שלישית.

השמחה ביום הסיום

יז. נהגו לאחל 'מזל טוב' למסיים, ד'בעת קיום מצוה כזו שאינו מחויב בה, הוא זמן מסוגל שתחול הברכה שיהיה לו 'מזל טוב'.

יח. לא נהגו לברך שהחיינו בסיום מסכת, או בסיום הש"ס כולו אפילו בפעם הראשונה, ויכול לפטור בפרי חדש או בגד.

יט. "לא שמענו" שילבשו בגדי שבת בסיום מסכת.

כ. אין שמחת הסיום מן הדברים הפוטרים מתחנון.

פרק ב מה נחשב לסיום

כל מקום שנאמר בפרק זה "נחשב סיום" או לא, בדרך כלל הכוונה שהסעודה שעושה נחשבת ל"סעודת מצוה" בכל דיניה, ושפוטרת מתענית בכורות בערב פסח, או להתיר אכילת בשר בתשעת הימים, או השתתפות אבל וכיוצא בזה. אמנם פעמים שיש חילוקי דינים בפרטי ההיתר, ואין להתיר מבלי לעיין גם בפרק העוסק בפרטות בענין זה, (פרקים ו,ז,ח). אמנם פשוט שאף במקום שלא נחשבת סעודה זו לסעודת מצוה הפוטרת מהנ"ל, אפשר לעשות שמחה וסעודה גם על גמר מצוה או ספר שלמד.

סיום מסכת

א. סיום מסכת מתלמוד בבלי, גם מסכת אחת, נחשב ל"סיום". סיום כל הש"ס מכונה "סיום הגדול". אם למד גם זרעים וטהרות ומס' קטנות יאמר "כולי ש"ס". [א"ה צ"ב אמאי לא אמרינן 'נדה ותלמוד בבלי', ואולי כן, וכן צ"ב בסיום תלמוד ירושלמי].

ב. אף שראוי לומר את ה"סימנים" שבגמרא בשעת לימוד המסכת, אין אמירתם מעכבת הסיום. אבל תיבת 'וכו' מעכב. וכן ר"ת, וכן צריך להשתדל לדקדק באותיות ובניקוד. ולא נהגו להזכיר לפני תחילת משנה "מתניתין" (ועי' בעהרה לגבי אמירת שמות המלאכים, והגהות הב"ח).

ג. הקטעים החסרים בגמרא מפני הצנזורה, אינם מעכבים מלעשות סיום. (ועי' הערה).

ד. אם למד מסכת שלימה, אם הבין הכל ויש לו קושיא, הואיל והשלים לימוד רוב ככל סוגיותיה ועניניה, נחשב ככל סיום מסכת. (ועי' לקמן לגבי תענית בכורות).

ה. המסיים מסכת בשמייעת הלימוד מאחר, הרי זה סיום מעליא, שהשומע כעונה בפיו, ובכלל זה השומע שיעור מקלטת או בטלפון (אם אכן הקשיב ונתן לבו להבין), ועי' בהערה. הרהר ולא קרא בפיו, ראה הערה.

ו. צריך לקרוא פירוש רש"י, וכן תיבות הלע"ז ברש"י אף שאינו מבין. אך אם לא הבין פירוש רש"י והבין פירוש אחר, סגי.

ז. מסכתות שהגמרא מסתיימת באמצע המסכת (כגון במסכת תמיד מתלמוד בבלי וכמה מסכתות מהירושלמי), יש להסתפק אם אפשר לעשות עליהן סיום, ולכן ראוי לכתחילה לסיים גם את המשניות שאין עליהן גמרא, וגם אז יש להסתפק לגבי בשר בתשעת הימים.

ח. אף שקיימא לן "כולה נזיקין חדא מסכתא היא" (ב"ק קב ע"א), מכל מקום כיון שנחלקו לג' בבות - בבא קמא, בבא מציעא, בבא בתרא. עושים סיום גם על בבא אחרת. (ועי' הערה לגבי פסחים וריש מס' קידושין).

אופן הלימוד

ט. למד המסכת שלא כסדרה, צריך עיון אם יכול לעשות סעודת סיום. וראוי שישאיר לסיום מסוף המסכת.

י. מגיד שיעור רבים שסיים המסכת בשעה שהכינה ללמדה לרבים, אינו עושה סיום אלא רק כשיסיים את המסכת עם הציבור.

יא. וכן מי שלומד ושונה כל דף פעם או ארבע פעמים, לא נהוג שיעשה סיום כמה פעמים (ועי' הערה).

סיום מסכת קצרה, פרק גמרא, פרשה בתורה

יב. לסיום נחשב דוקא אם מסיים דבר שלם - בין גדול ובין קטן. ולכן, המסיים מסכת קצרה, כגון מסכת הוריות או מגילה, חשיב סיום, אך המסיים דפים רבים ממסכת גדולה לא נחשב לסיום.

יג. קטנים שסיימו פרשה אחת בתורה, או פרק אחד מגמרא, עושים להם סיום רק כדי לזרז אותם (וראה להלן לענין סיום של קטנים), וגם לגבי גדולים לא חשיב סיום שאינו סיום אמיתי, ועי' הערה.

חבורה שחילקו ביניהם לימוד

יד. בהרבה מקהילות ישראל נהגו לחלק ביניהם את הש"ס ולסיימו בכל שנה. חבורה שחילקו ביניהם ש"ס, באופן שכל אחד מהם סיים מסכת שלמה, נחשב שפיר

לסיום, אבל אם חילקו ביניהם, וכל אחד למד רק פרק אחד, אולי יועיל לתענית בכורות, אבל לא לאכילת בשר בתשעת הימים. (ועי' הערה לגבי שנים שחילקו ביניהם מסכת).

סיום של קטנים ונשים

טו. קטן שסיים (ראה לעיל מה נחשב סיום אצל קטן), אם מבין מה שלמד, הוי סעודת מצוה אף לגדולים המשתתפים עמו, ואביו יאמר את הקדיש (כמו שכתבנו לעיל) ונפטרים מתענית בכורות, ומותרים באכילת בשר בתשעת הימים (וראה עוד להלן פרק ה, לענין תענית בכורות).

טז. אשה שלמדה מסכת בגמרא וסיימה אינה יכולה לעשות סיום ולא פוטרת מתענית בכורות. וכן אם חילקו ללמוד מסכתות משניות לע"י, אינו מועיל שאשה תלמד.

סיום תלמוד ירושלמי

יז. סיום מסכת מתלמוד ירושלמי, אף על פי שלא נגמר סידורו וגם לא הגיע לידינו בשלימות ורבו בו השיבושים, אם מבין מה שלומד, נחשב סיום. ואם אין גמרא על הפרקים האחרונים (כגון במסכת נדה) כדאי לומר את המשניות של אותם פרקים (ועי' הערה). ומנהג מרן זצוק"ל ללמוד מסכת זו בשילוב עם הבבלי, ועושה סיום ביחד, ואומר ההדרן וכו'.

סיום משניות

יז. סיים סדר משניות או מסכת שאין עליה גמרא, י"א שיעשה סעודת סיום. ולגבי קדיש, עי' הערה.

יח. בסיום כל ששה סדרי משנה, עושה סעודת סיום, והיא סעודת מצוה, אבל אינה פוטרת את הבכורות מלהתענות בערב פסח. ומנהג מרן זצוק"ל ללמוד משניות טהרות קודם מסכת נדה, ובסיום סדר טהרות אומר את מה שאומרים בסיום כמו שנדפס בסוף המסכתות, וגם שותה מעט יין כמו בסיום מסכתא.

יט. מנהג מרן זצוק"ל לערוך סיום גם על מסכת קינים ולשתות יין, ולומר הדרן. אבל אינו מועיל לפטור בכורות בערב פסח.

סיום מסכתות קטנות (חיצוניות)

כ. סיום מסכת ממסכתות קטנות (ויש שקראו להן מסכתות חיצוניות) כגון מסכת כלה או דרך ארץ – אף שלא נחשב ממסכתות הש"ס, ואף שחסר מהם הרבה בדפוס שבידינו, אם קיבל על עצמו ללמוד סדר נזיקין שבש"ס, אם ידע שזה כולל המסכתות קטנות יחשב סיום רק אם למד גם אותם. ובסיום הש"ס יותר טוב יסיים גם המסכתות הקטנות, אולם גם אם לא למדם הוי סיום ש"ס בבלי.

כא. כשלומד מסכתות קטנות יעשה סיום רק אחרי מסכתא מזוזה, שהיא האחרונה, (ועי' הערה לגבי אבות דר"נ).

סיום הלכות רב אלפס

כב. סיום ספר הלכות רב אלפס לא חשיב סיום כלל. (וכן ליקוטי הלכות למסכתות שאין עליהם רי"ף).

סיום תנ"ך

נג. המסיים אחד מעשרים וארבעה ספרי הקודש, יש שכתבו שיעשה סעודת סיום, אם למדו בעיון רב. אך לא פוטר מתענית בכורות.

נד. מנהג מרן זצוק"ל בסדר לימוד נביאים וכתובים, על פי הסדר בסוף פ"ק דב"ב (יד ע"ב).

סיום על ספר הזוהר

נה. סיום ספר הזוהר נחשב לסעודת מצוה, אבל לא מועיל לפטור בכורות בערב פסח.

נו. יש אומרים שהלומד בספר הזוהר עולה לו לימודו אף שאינו מבין מה שלומד.

סיום על שו"ע או רמב"ם

נז. הגומר ד' חלקי השולחן ערוך בעיון הלכה ולמעשה או יד החזקה להרמב"ם עושה סיום.

סיום כתיבת ספר והדפסתו

נח. מי שגמר לכתוב ספר וכל שכן להדפיסו, עושה סעודת מצוה, אך זה לא חשיב סיום להתיר לאכול בשר בתשעת הימים.

נט. המחבר ספר, יקנה פרי חדש ויברך עליו שהחיינו ויכוון גם על הוצאת הספר, ואינו פוטר מתחנון.

ל. אין ליקח להוצאות הדפסת ספר ממעשר כספים.

פרק ג סעודת סיום

זיבא ירושלם ויעמוד לפני ה', ויעל עולות ושלמים ויעש משתה לכל עבדיו. א"ר יצחק, מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה. (קהלת רבה א,א)

ואמר אביי, תיתי לי, דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה, עבידנא יומא טבא לרבנן. (שבת קיח ע"ב - קיט ע"א)

א. מצוה לעשות סעודה לגמרה של תורה, והיא תקנת חז"ל שלמדוה מן הכתובים.

המשתתפים בסעודה

ב. נהגו לחזר אחר עשרה לסעודת המצוה, ויש בזה משום "ברוב עם הדרת מלך" (משלי יב, כח), אך אין זה מעכב.

ג. אפשר להזמין לסעודת סיום, ואין בדבר משום מה דאיתא בפסחים (ק"ג ע"ב), דמי שאינו מיסב בחבורה של מצוה הוא מנודה לשמים.

ד. היו לפניו סעודת סיום מסכת וסעודת בר מצוה, שתיהן סעודת מצוה בשוה, וילך לאיזו שירצה.

זמן ומקום הסעודה

ה. העושה סעודת סיום סמוך למנחה גדולה, ראוי שיתפללו קודם מנחה ואח"כ יעשו הסיום.

ו. עושים את הסעודה לאחר הסיום, ויש שנהגו להתחיל בסעודה לפני הסיום, ולסיים בתוך הסעודה, ודעביד כמר עביד.

ז. יש להסמיך את הסעודה לסיום, אמנם אם סיים המסכת ביום יכול לעשות הסעודה בלילה.

סעודת סיום בבית הכנסת

ח. מותר לעשות סיום בבית הכנסת משום דהוי סעודת מצוה, ואפילו באחד שסיים מתיר לאכילת כולם בבית הכנסת, גם אם לא למדו את המסכת, ומותר אף בבית הכנסת שהוקדש בפועל, וגם בבית הכנסת של רבים, [ולגבי כלי נגינה יש להסתפק].

מאכלי הסעודה

יד. מנהג מרן זצוק"ל לשתות יין (פחות מרביעית), ופעמים אוכל מעט לכבוד המצוה.

טו. אם עושה הסיום בתוך סעודה אחרת, וכגון בסעודת שבת וכיו"ב, ראוי להוסיף משהו לכבוד הסיום.

זמירות ודברי תורה בסעודה

טז. מותר לנגן בכלי שיר בסעודת סיום, ונהגו גם כן לרקוד לכבוד שמחת התורה.

יז. וראוי לדרוש בסעודה בדברי תורה, (מלבד ה'הדרן' שנאמר בסיום המסכת, ראה לעיל).

ברכת המזון

יח. בסעודת הסיום אומרים 'על נהרות בבל'.

סעודת סיום בערב שבת

יט. מותר לעשות סעודת סיום בערב שבת, ודוקא אם סיים ביום זה, אבל לאחר לערב שבת, צריך עיון אם מותר.

הוצאות הסעודה

כ. יתכן שהוצאת סעודת סיום היא, כמו הוצאות שבת שאינן מכלל מזונותיו של אדם הקצובים לו.

פרק ד סיום במועדי וזמני השנה

א. שמחת וסעודת סיום, אינן בכלל הדין של 'אין מערבין שמחה בשמחה', ומותר לעשות סעודת סיום מסכת במועדי השנה- בשבת, ביום טוב, בחול המועד ובפורים. וכן בשמחות אחרות כגון בסעודת ברית, פדיון הבן, נשואין ושבע ברכות. (ועי' הערה).

ב. וכן אין בסיום מסכת דין של 'אין עושים מצות חבילות חבילות' ומותר לעשות סיום על שתי מסכתות בבת אחת. (ועי' הערה). וכן מותר לעשות סיום יחד עם

סעודת מצוה אחרת (וכבסעיף הקודם), אלא שראוי להוסיף איזה מאכל לכבוד הסיום, ומכל מקום אם עושה סעודה ביום טוב, לכתחילה טוב שיעשה סעודה נפרדת.

סיום מסכת בשבת

ג. יש שהעדיפו לעשות סיום מסכת ביום השבת.

ד. כשעושה סיום בשבת יכול להגיד הנוסח הרגיל בהדרן וכן הקדיש (וכמו שהובא לעיל), אבל לא יוסיף עוד בקשות.

ה. אולם אין להקל בשבת וביום טוב לרקוד ולספוק כף אל כף.

בערב פסח

ו. פרטי והלכות סיום בערב פסח ותענית בכורות - ראה פרק ה להלן.

סיום בימי ספירת העומר

ז. מותר לעשות סעודת סיום בימי ספירת העומר, ולהביא כלי זמר נהגו לא לשמוע, אך בסיום הש"ס מותר.

בחג השבועות

ח. יש ענין להמתין עם סיום ליום מתן תורה. (ועי' לעיל דעת מרן זצוק"ל כמה זמן אפשר להמתין).

שמחת תורה

ט. קורין יום טוב האחרון 'שמחת תורה', לפי ששמחין ועושין בו סעודת משתה לגמרה של תורה.

י. נהגו לומר למסיים לקרות בתורה קודם שיאמר ברכה אחרונה "חזק חזק ונתחזק", ועי' הערה בטעם המנהג.

יא. עוד נהגו שהמסיים התורה והמתחיל בראשית נודרים נדבות וקוראים לאחרים לעשות משתה [ומותר לאבל בתוך י"ב חודש להשתתף בסעודה זו, ועי' הערה גם כשעושים בשבת בראשית או אח"כ, אמרי הלכה עמ' רפז יעו"ש]

סיום פורים

יב. 'משנכנס אדר מרבים בשמחה', ירבה בשמחת התורה וכגון סיום מסכת.

יג. המסיים מסכת בסעודת פורים יוסיף מאכל לכבוד הסיום.

מועדים וזמנים בחיי האדם

יד. חתן שעושה סיום ביום הנישואין, אין בדבר משום 'אין מערבין שמחה בשמחה'.

טו. נהגו לעשות סיום ביום השנה (יאר צייט) לפטירת אביו או אמו, ופרטיו והלכותיו ראה להלן פרק ח.

בכל יום מימות השנה לומד מרן שבע או שמונה דפים מתלמוד בבלי, לפי סדר הש"ס, ויש להאריך הרבה בהנהגה זו שמעולם לא ביטלה גם כשהיה חולה, וגם בימי שמחה, וגם כשישב שבעה על הוריו או על אשתו הרבנית, מיד כשקם מאבלותו (בבוקר) התיישב בהתמדה עצומה להשלים כל 'חובותיו' (כפי שהוא מכנה את סדרים אלו כחובותיו) בביהכ"נ לדרמן לאחר תפילת שחרית [כותיקין] במעמד קהל רב, ואח"כ עולה לביתו עם מנין מצומצם ממשפחתו ומקורביו [ועושה סיום על מסכת עוקצין: דעל משניות לבד אין זה סיום, אבל הש"ס נגמר עם משניות טהרות] וגם מסיים את הירושלמי והתוספתא, רמב"ם, שו"ע, ומשנ"ב, תנ"ך, זוהר (ועוד דברים שמסתיר בצנעא).

(אלא פרק מה סעי' א בהערה, החובות פרק ט - הסיומים, שערי ציון סי' ב אות ו)

גדר התענית ומי מתענה

א. הבכורות מתענים בערב פסח, זכר לנס שניצלו ממכת בכורות, וקבעו זאת בצורה של תענית.

ב. תענית זו היא מצוה לנהוג באיסור אכילה ושתיה.

ג. ומתענים בין בכור מאב ובין בכור מאם. וכן בכור הבא אחר הנפל.

ד. בכור יוצא דופן צריך להתענות, דלא גרע מהבא אחר נפלים.

ה. מי שיש לו בן שוטה, צריך להתענות עבורו כל חייו.

ו. גר צדק שהוא בכור לאביו הנכרי, אינו צריך להתענות.

ז. מי שילדה תאומים ואין ידוע מי הוא הבכור, שניהם חייבים בתענית.

פטור מתענית ע"י השתתפות בסעודת מצוה

ח. בכורות שהם בעלי השמחה, כגון חתן בשבע ברכות או בעל ברית אפילו שלא בזמנה, פוטר מתענית בכורות. אולם פדיון הבן או הוצאת ספר והכנסת ס"ת אינם פוטרים מלהתענות. (עי' הערה).

פטור מתענית ע"י השתתפות בסיום מסכת

ט. מצוה גדולה יותר שבכור בערב פסח יסיים מסכת מאשר לצום, ואף בכורים שלא סיימו נפטרים מהתענית אם שומעים מאחד שמסיים.

י. כשעושה סיום מסכת בליל י"ד בניסן לא מסתבר כלל שיפטור מן התענית למחרת.

ההשתתפות בסיום ובסעודה

יא. עיקר הפטור מתענית הוא השתתפות הבכור בסעודת המצוה, והמנהג להקל גם אם לא שמע את הסיום והשתתף בסעודה, וכן אם שמע ולא הבין מה שנאמר בסיום נפטור מתענית בכורות.

יב. עדיף לשמוע סיום על כל הש"ס מסיום על מסכת אחת, ומ"מ כדאי שהבכור עצמו ילמד ויסיים מסכת.

יג. שמיעת סיום בטלפון וכיו"ב, אינה פוטר מתענית בכורות אפילו בדיעבד, וכ"ש אם נמצא במטוס.

לפני התפילה

יד. בדיעבד, אם אכל אחר עלות השחר ואח"כ שמע סיום, נפטר מתענית בכורות.

טו. בשעת הדחק יש להקל לבכור לשמוע סיום בער"פ קודם ברכת התורה.

טז. בכור שעדיין לא התפלל ורוצה לשמוע סיום, י"א דמהני לפטור אותו מהתענית. ויקח כזית מהמזונות ויאכל אח"כ בביתו. (ועי' הערה).

הסעודה

יז. בכור בערב פסח ששכח ונטל ידיו ובירך על נטילת ידים, ונזכר שלא שמע סיום, יברך המוציא ויטעם משוהו. (ולא צריך שיפסיק ויאמר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד').

יח. כדי לבטל את תענית בכורות טוב לטעום כזית, ומנהג מרן זצוק"ל לשתות יין ולטעום מעט. וידוע היין בשם "יין הסיומים". וכן נהג אביו בעל הקהילות יעקב זצ"ל.

יט. למסיים עצמו מותר לאכול אף קודם הסיום, אבל מי שלא סיים ורק משתתף בסעודה, אסור לו לאכול קודם הסיום.

כ. לאחר שהשתתף בסיום, מותר לו לאכול כל היום כולו.

השתתפות האכל בסיום

כא. ת"ח בכור שעושה כל שנה סיום בער"פ, בישוב שאין בו אדם אחר שיכול לעשות סיום, אם הוא אבל בתוך השבעה יכול לסיים מסכת מועד קטן ויפטור את הבכורים.

כב. אבל שאסור בת"ת, אינו יכול להשתתף בסיום ליפטר מתענית בכורות.

כג. אונן מתענה תענית בכורים, אף שהוא פטור מן המצוות, דזהו איסור. והעצה שיעשה סיום על מו"ק (כלעיל סעי' כא).

בכור קטן

כד. בכור קטן, אביו מתענה בשבילו, עד שידע לעשות סיום מסכת לבד או עד הבר מצוה.

כה. בכור שלמד חצי מסכת לפני הבר מצוה והשלים לאחר הבר מצוה יועיל לו לעשות סיום ולפטור את עצמו מתענית בכורות.

כו. אם האב בכור והרי הוא מתענה עבור עצמו, אין נוהגין שהאם תתענה תחת בנה הבכור, ותענית האב עולה לשניהם, ואם כבר האם התענתה פעם אחת עבור בנה הקטן, צריכה להתיר נדרה ועי' הערה.

כז. אם הבכור יתום מאביו לא נהגו שאמו תתענה בעבורו.

כח. קטן המסיים מסכת ומבין מה שלומד, פוטר את אביו מלהתענות. וכן את חבירו בכור הקטן, וכל שכן גדולים. ויש לזה דין של סעודת מצוה, (ועי' בהערה אם הקטן השתתף בסיום של גדול אחר).

כט. אב בכור שיש לו בן בכור, ורוצה להתענות אין צריך שישמע סיום עבור בנו.

תענית בכורים בערב פסח שחל בשבת

ל. מנהג מרן זצוק"ל כשחל ערב פסח בשבת לסיים גם ביום ה' וגם ביום ו', ועי' הערה.

לא. הנקבות הבכורות שנוהגות לצום בכל שנה צריכות להשתתף בסיום מסכת ביום ה' או ביום ו'.

לב. אב המתענה עבור בנו, די לו לפטור את עצמו בסיום ביום ה' אולם אם שכח להתענות ביום ה', כיון דביום שישי לא קובעים צום אינו צריך להתענות, ומ"מ יכול להתענות עד זמן מנחה גדולה.

לג. בכור שרוצה לעשות סיום בשבת אינו נפטר מהתענית, וצריך לפטור את עצמו או להתענות ביום ה'.

לד. קטן שיגדיל בשישי או בשבת, אביו חייב להתענות בשבילו ביום ה'.

שכח להתענות

לה. בכור ששכח מלהתענות (וגם לא פטר עצמו מסעודת מצוה, וכדלעיל), או שטעה ואכל כזית יתכן שראוי לצום לכפרה, אולם אם כל שנה פטר את עצמו ע"י סיום, ושנה אחת לא היה לו סיום והוצרך להתענות, יעשה התרת נדרים.

ברכת החמה

לו. בשנה שחל תקופת החמה בערב פסח, יקדימו לברך ברכת החמה (דאפשר לברך אותה בתענית), ואח"כ יעשו סיום.

פרק ו

סעודת סיום בתעניות

תענית יחיד שנהגו בה רבים

א. תענית שני וחמישי ושני שנוהגים להתענות אחר פסח וסוכות, אם עושה סיום לא נהגו לאכול קודם הסיום, ואפשר להתיר בשלשה אנשים.

ערב ראש השנה

ב. מנהג מרן זצוק"ל בערב ראש השנה, אחר שעושה התרת נדרים מסיים מסכת (עי' הערה) והוי סעודת מצוה, ולכן אינו מתענה כלל.

ג. הנוהגים לסיים מסכת בערב ראש השנה, נחשב להם גם סגולת הצום, שכל המתענה מוחלין לו שליש מעונותיו, ולא דמי לתענית בכורות שמי שהתענית קשה לו שיאכל רק מיני תרגימא.

תענית כ' סיון

ד. תענית כ' סיון או ערש"ק פ' חוקת, כיון שאינו חיוב, יש להתיר ולאכול בסיום מסכת, ואם קיבל עליו התענית יש להתיר ע"י שלושה אנשים.

א. מי שלא נהג בסעודה בסיום מסכת כל השנה לאכול בשר ולשתות יין, אסור לו לעשות כן בתשעת הימים, ולפיכך מנהג מרן זצוק"ל לשתות בכל סיום יין, ועי' הערה. (ולענין שירה עיין להלן סעי' יא).

ב. בפרטי הדינים, מה נחשב לסיום שמותר לאכול בסעודתו בשר ויין בתשעת הימים ראה לעיל פרק ב'.

למהר לימודו כדי לסיים בתשעת הימים

ג. אם לא נזדמן לו לסיים בדרך לימודו בימים אלו, אם הוא זמן קצר יש שהקילו בזה.

המשתתפים בסעודה

ד. שנים שסיימו ביחד מסכת בתשעת הימים וכל אחד עושה סעודת סיום עם בשר, יכול כל אחד לאכול גם בסעודת חברו.

ה. אשת בעל הסעודה מותרת לאכול בשר ויין, אף במקום שלא נהגו להזמין נשים לסעודה.

ו. בניו ובנותיו של המסיים, אם היו בבית בשעת הסיום, אף שלא השתתפו בסיום בפועל, יכולים להשתתף בסעודה.

ז. כשעושים סיום במקומות ציבוריים (כגון בבית מלון), מסתבר שגם לנשים מותר לאכול בשר ולשתות יין, ובפרט אם הם שייכים לסעודה.

ח. אין חובה לשמוע הסיום עצמו, וגם מי שלא היה בשעת הסיום עצמו, יש מקילין שיכול להשתתף בסעודה ולאכול בשר ולשתות יין.

ט. הוזמן לסעודת מצוה בתשעת הימים, מסתבר שאינו צריך ליטול ידיו לפת כדי להתיר לו לאכול בשר ולשתות יין. אבל אם הגיע לאחר שכבר ברכו המסובים ברכת המזון ומגישים לו עוגה, יתכן שלא יוכל לאכול בשר ולשתות יין בכה"ג.

י. אחר הסעודה, יתכן שלמסיים עצמו יהיה מותר בשר ויין, וצ"ע.

שירה ובגדי שבת בסיום מסכת

יא. כמדומה שלא התירו שירה בפה בסעודת מצוה בימי בין המצרים, ועי' בהערה.

יב. תינוקות של בית רבן שעשו סיום בכיתה על המשניות שלמדו או הפרשה בחומש וכדו' בתשעת הימים, יכולים ללבוש בגדי שבת לסיום ועי' הערה.

במוצאי תשעה באב

יג. במוצאי תשעה באב התירו למהר או לאחר לימודו כדי לסיים, ולעשות סעודה בבשר ויין.

בתוך שבעה

א. סיום מסכת המתקיימת בבית האבל בתוך השבעה, מותר לאבלים להשתתף בה, ועי' הערה.

ב. מי שמתאבל עם האבל (כגון שאביו או אמו יושבים שבעה), יש להתיר לו להשתתף בסעודת סיום. אבל במקום שיש כלי שיר, יש להחמיר.

בתוך שלושים

ג. אַבַּל אחר שבעה ובתוך השלושים, יכול להשתתף בסעודת סיום.

יארציט

ד. מי שיש לו יארציט, שנהגו להתענות ביום זה, אם סיים מסכתא, המנהג שאינו מתענה.

ה. החזו"א כשהיה לו יארציט, היה לוקח גמרא חולין ועובר בהרהור כשעה או שעתיים ועושה סיום.

ו. בסעודת סיום בליל יום היארציט, רשאים האבלים בני המשפחה להשתתף בסעודה. ואם זו סעודה גדולה, ישמשו.

ההדרן

הֲדָרָן עֲלֶיךָ מִסֶּכֶת ... [סֶדֶרִי] [וְכוּלֵי ש"ס] (ואין צריך להוסיף:
בל"ג) וְהֲדָרָךְ עֲלֶיךָ דַּעְתָּן עֲלֶיךָ מִסֶּכֶת ... [סֶדֶר...] וְדַעְתָּךְ עֲלֶיךָ לֹא
נִתְנָשִׂי מִנְּךָ מִסֶּכֶת ... [סֶדֶר...] וְלֹא תִתְנָשִׂי מִנֶּךָ לֹא בְעֵלְמָא

שי"ח ההדרן

- א. מקור הנוסח "קבלה מהגאונים" (אורייתא תשובה כא¹; כל משאלותיך עמ' שמב).
ב. בס' יומא טבא לרבנן תשובה ב' לשאלה דיש כמה נוסחאות עיי"ש שענה: "אני אומר את הנוסח הנדפס בגמ'", ובאורייתא שם תשובה ח "והוא לשון תפילה"².
ובכל משאלותיך (שם) "בפשטות, הבנת הדבר היא שזו בקשה".
ג. כל משאלותיך עמ' שמב. אם למד גם זרעים וטהרות (ולכאורה צ"ל תלמוד בבלי וצ"ב) עיי"ש מנהג מרן וצ"ל בנוסח בסיום סדר קדשים, ובסיים הש"ס בערב פסח.
ד. תשובה א בס' יומא טבא לרבנן: "אין מתכוונים לנדר אלא מתכוונים לבקשה".
ה. כל משאלותיך (שם): "שיהא לי זכות התורה".
ו. לשון ארמית ועיין הערה³.

הערות

¹ והיינו כל החלק עד הערב נא, מהאשכול בשם רב האי גאון (נחל אשכול) הל' ס"ת סי' י"ד ח"ב עמ' 49 (מהדורת אלבק דף ס' ע"ב) יעו"ש.

² שם. אך לכאורה לא משמע כן בס' האשכול. וראה להלן (שם) תשובה כב, דשאלו דאם זו תפילה, הרי זה לשון עתיד. אך מצאנו בערוך השלם (קוהוט) שכ' בערך הדר בזה"ל: "הוא כמו מהדר לימודו... ומזה בענין הסיום שבכל מסכתא, 'הדרן עלך' - פירוש זה - חזרנו עליך אף לאחר שהשלמנו קריאתנו, דעתנו עלך והשבנו פנינו עליך וכן מהדר אפי". משמע שהוא לשון עבר ולא תפילה לכאורה? והשיב "התוספות בערוך השלם הם מד"ר אחר ואינם כלל מבעל הערוך".

³ באורייתא שם תשובה כג. אם זו תפילה, הרי לשונה ארמית וא"כ יש לאומרה לכאורה דוקא בציבור כהא דשבת יב ע"ב, ובמהר"ם מינץ סי' קיט מנין רק כדי לומר קדיש, והשיב: "כל העוסק בתורה שכינה כנגדו (תמיד לב ע"א) ומותר לומר בל' ארמי ביחיד כמי"ש בשבת יב ע"ב. ומצינו בגמ' מנחות סז ע"א יהא רעוא דאחזי' בחלמא וכה"ג בכמה דוכתי". (ר"ל, דממקום שהקשנו בא התירוץ, דבשבת שם איתא דר' אליעזר כשבא לבקר חולה, לעיתים היה מתפלל בלשון ארמי 'רחמנא ידכרינך לשלם', וע"ז השיבו בגמ' "שאני חולה דשכינה עמו", ומאחר דלגבי העוסק בתורה איתא בתמיד דשכינה עמו, לפיכך אפשר להתפלל ביחיד הדרן בלשון ארמי, וכן מצינו במנחות סז ע"א דרבא בעת שלמד הסתפק בל' ארמי שיענוהו משמים בחלום - "יהא רעוא דאחזיה בחלמא", וכהאי גוונא בכמה דוכתי).

הָדִין וְלֹא בְּעֶלְמָא דְאַתִּי⁴ (ויאמר כן שלוש פעמים)

ואחר כך יאמר:

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וְאַלְקֵינוּ וְאַלְקֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא תוֹרְתְךָ
אֲמִנּוּתֵנוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה וּתְהֵא עֲמָנוּ לְעוֹלָם הַבָּא.

הזכרת בני רב פפא⁵

חֲנִינְיָא בְּרַ פְּפָא, רְמִי בְּרַ פְּפָא, נְחֻמֵּן בְּרַ פְּפָא, אֶחָאֵי בְּרַ פְּפָא, אַבְא מְרִי בְּרַ פְּפָא,
רְפָרְם בְּרַ פְּפָא, רְכִישׁ בְּרַ פְּפָא, סוּרְקָב בְּרַ פְּפָא, אֶדְאָ בְּרַ פְּפָא, דְּרוּ בְּרַ פְּפָא.

תפילה לתורה

הַעֲרַב־נָא ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת דְּבָרֶיךָ תוֹרְתְךָ בְּפִינוּ⁶ וּבְפִיֹת עַמְּךָ בֵּית

שׁי"ח ההדרן

- ז. עיי' בחלק ההלכה סעי' ו הערה כד שמנהג מרן זצ"ל ג"כ בסוף כל פרק [וצריך בירור הנוסח דלפנינו בגמ' הדרן עלך (פרק פלוני), ע"ע הנוסח בל' האשכול הל' ס"ת סעי' יד.
ח. עיי' בס' שיח השדה ח"א סוף קונטרס מראה מקום דף נט ע"א ויובא אחרי הקדיש.
ט. לישנא דקרא (תהילים קד, לב) "יערב עליו שיחי" – והיינו התורה (וע"ע בהערה⁴).
י. הנה "דיבור" הוא לשון קשה (מכות יא ע"א) וכאן אמר "דברי" כי מבקשים שאפילו דברים קשים הערב נא.
יא. על פי הפסוק ביחזקאל (ג, ג) "ותהי בפי כדבש למתוק" (ע"ע בהערה⁵).

הערות

⁴ מה שמבקשים על "עריבות" דוקא במצות תלמוד תורה, ולא בשום מצוה אחרת, אאמו"ר זצ"ל בקהלות יעקב (ברכות סי' כב) דברכת התורה היא ברכת הנהנין. (וכ"כ הלוש או"ח סי' מז ס"ו). ומה שאין מוסיפין כאן גם להבין ולהשכיל וכו' (כמו שמבקשים כן בברכת אהבה רבה) כי הלומד בעריבות ממילא מבין. (עיי' תנדב"א פי"ח... רש"י שה"ש א, ב, ובפ"י רבינו יונה למשלי ב, ד). ובענין דלכאורה זה בקשה לביטול הבחירה, וכיצד מבקשים על כך? אך באמת, היא עריבה ונעימה ויש עוד דברים שעריבים ונעימים להדיוטות ולא בטל הבחירה. ואף שעל תורה נאמר הנחמדים וגו' ומתוקים מדבש (תהלים יט, יא) בכל זאת צריך לבקש שנרגיש את העריבות. בשו"ת עזרת אליעזר תפילה ח"א עמ' 31 "זה כולל הכל".

⁵ אע"פ שלכאורה מקומה בלב או במוח ועיי' מאור אהרן עה"ת בסופו (תשובות הגר"ח – תפילה עמ' סד (ולא 'בפ"י) בשו"ת עזרת אליעזר (שם) יכוון "על עצמו". (ועיי' הערה לקמן בענין הכפילות).

יִשְׂרָאֵל, וְנִהְיָה (בְּלִנּוֹ) אֲנַחְנוּ וְצִאֲצֵאֵינוּ⁶] [נוסח ספרד: וְצִאֲצֵאֵי צִאֲצֵאֵינוּ⁷], וְצִאֲצֵאֵי עִמְדָּה⁸ בֵּית יִשְׂרָאֵל, בּוֹלְנוּ⁹ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ¹⁰ וְלוֹמְדֵי

ש"ה ההדרן

יב. אם יהיה ערב לנו, ממילא נוריש זה לצאצאינו (ע"ע בהערה⁶)
יג. עי' הערה אמאי דוקא בברכת התורה מבקשים על הבנים⁷, "והוא בקשה".
יד. ולא וצאצאי צאצאינו⁸ (ועי' הערה⁹). עי' בהערה בענין הכפילות, "אפילו הקטנים"¹⁰.
טו. "לרבות הגרים"¹¹.
טז. הביאור ע"פ ילקוט תהלים (רמז תתמג)¹².
יז. הקדים "יודעי שמך" ע"פ מדרש שוחר טוב¹³ (עי' הערה¹⁴).

הערות

⁶ וזו הכוונה במה שאומרים בובא לציון, ועי' משנ"ב (סי' מז ס"ק י) בשם הלש"ה על חינוך הבנים יעו"ש.

⁷ דבתורה כתיב (דברים ד, ט) "והודעתם לבניך ולבני בניך", וכתוב (בראשית יח, ט) "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריי", ובתנחומא (סוף ויגש) איתא דקרא ב"למען אשר יצוה וגו' קאי אתורה עי"ש. (ועי' שמעה תפילתי הערה 21).

⁸ כן הגי', ועי' שונה הלכות סי' מז, ה וע"ל סי' קנב, וכן בתשובות הגר"ח ח"א עמ' שמד.

⁹ עי' מאור אהרן (שם) ולא אומרים וזרעינו וצאצאינו עי' מלבי"ם החילוק, אך באמר "צאצאיך" קאי גם על הבנים וגם על הבני בנים, אבל היכא דברישא כתיב זרעך (עי' ישעיה מד, ג) אז וצאצאיך בא לרבות גם את הבני בנים.

¹⁰ לבנימין אמר עמ' קכא (עי"ש שציין לימלא פי תהלתך – תפילה מש"כ ע"ז).

¹¹ שו"ת עזרת אליעזר תפילה ח"א עמ' 31 "צאצאי הגרים", יעו"ש עוד הרבה הוספות (וגם על תפילת ר"נ בן הקנה).

¹² מפני מה ישראל מתפללין בעוה"ז ואינן נעניין, עי' שאינם יודעים שם המפורש, אבל לעתיד הקב"ה מודיעם שנאמר (ישעיה נב, ו) "לכן ידע עמי שמיי" וגו', באותה שעה הם מתפללין ונעניין שנאמר "יקראני ואענהו" (ועי"ש תפלה למשה הערה 22).

¹³ (עי' הערה קודמת) ובשוחר טוב צא, ח בהערות טוב עין אות שפט, מכל מקום גם בזמן הזה יש לנו להרבות בתפילה שאם נזכה יתקבלו. ובאות שצ ע"פ דברי המדרש הללו אתי שפיר, שע"י ידיעת שמו נזכה שתתקבל תפילתנו ונהיה לומדי תורתך לשמה. והמדרש שוחר טוב הוסיף: אמר רבי יצחק בשם רבי חיאי אם מבקשים הם אותי בשעה שמוגיע להם צרה, מיד אני עונה אותן (עי"ש אות שצא) וע"ע במדרש שם.

¹⁴ ועי' שמעה תפילתי ולא "תלמידי חכמים" כי "להיות לומדי תורתך" כולם חייבים יעו"ש.

תורתך לשמה".

מאויבי תחפמני מצותך, כי לעולם היא לי (תהלים קיט, צח). יהי לפי תמים בחקיה, למען לא אבוש (שם שם, פ). לעולם לא אשפח פיקודיה, כי בם חייטני (שם שם, צג). ברוך אתה ה' למדני חקיה (שם שם, יב). אמן אמן אמן סלה ועד.

שי"ח ההדרן

יח. עי' הערה דוקא במצות ת"ת¹⁵. עי' דרך שיחה עמ' תרנז ח"ב בסידורים יש ב' גירסאות בברכת התורה, יש גירסא ולומדי תורתך, ויש גירסא ולומדי תורתך. ואמר הרב: לנוסח תורתך לשמה – היא עם שווא, ולנוסח 'תורתך' (בלא לשמה), א"כ האתנחתא היא בתורתך, וצריך סגול. שאלה: אבל יש סידורים שכתוב לשמה ואפ"ה נקוד עם סגול? תשובה: יש ליישבם שיש כאן ב' חלקים. 'לומדי תורתך', אתנחתא, ועוד חלק – 'לשמה'.

יט. באורייתא תשובה יז מנ"ל ג' פעמים כל מידות חכמים כן, ע' שקלים פ"ג מ"ג¹⁶.

הערות

¹⁵ שח הרה"ג ר' אברהם ישעיה ברמן, שלמד בחברותא עם הגאון הסטייפלר זי"ע, וכשסיימו פעם חוק לימודם נענה ולחש לו בעל ה"קהילות יעקב": "מיין חיים לערנט תורה לשמה" (בני חיים לומד תורה לשמה). וידידו הגאון ר' אליעזר דוד אפשטיין שליט"א היה אומר הרי הגר"ח הוא תלמיד הכי גדול של החזו"א ולמה לא לומד בצורת הלימוד של החזו"א, אלא שהוא לומד לפי טבעו, ולא מתפעל מדברים אחרים וזה דרגת תורה לשמה. כי הלומד תורה שלא לשמה נח לו שלא נברא (ברכות יז ע"א עי"ש בתוס'). והשייכות של מתיקות התורה לשמה, עי' זוהר (פנחס רכט ע"ב) המציאות היא כך. ועי' במחיצת חכמי ישראל סי' כט עמ' קלא דלא צריך לכוון כל פעם כשחוזר ללימוד לשם מצות ת"ת, כי 'סתמא לשמו קאי'. יעו"ש. באריה שאג תשובה קמב כי בלי טעם אינו לימוד. יעו"ש. ועי' מתיקות באה ההודאה (עי"ש הערה 19), וכמו בברכת התורה אחרי והערב, מודים שבחר בנו ונתן לנו את התורה, גם בסיום הנוסח אח"כ מודים וכו' (קובץ יחלק שלל ח"ו עמ' קלד תשובה כב יעו"ש ובתשובה כג אמאי צריך לבקש בנפרד על מתיקות התורה "שנרגיש את זה".

¹⁶ טו. [הרא"ש ביומא פ"ח סי' כח כתב: ומה שאומר אותו (תפילת כל נדרי) שלוש פעמים, שכן מצינו שכל דברי חכמים משולשים – מגל זו מגל זו וכו' (במנחות סה ע"א) ובדומה לזה מובא בשקלים שם]. ובמאיר עוז ח"ג סי' סא סעי' יב אות יג, ד על מה שכ' הרמ"א (או"ח סי' סא סעי' יב) שיש אומרים שיש לזוהר שלא לענות על שום ברכה ב' פעמים אמן, ענה רבינו זצ"ל: דוקא על ברכה אסור לענות אמן משא"כ בתפילה בעלמא. [ועי"ש במשנ"ב ס"ק כח בשם הפרמ"ג, ולפי"ז ניחא בסיום מסכת], 'בגמר הדבר הדרך לכפול' (תהלים שיח שפתותינו מא, יג).

הודאה על העבר

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שְׁשַׁמְתָּ חֶלְקֵנוּ מִיּוֹשְׁבֵי בֵּית הַמִּדְרָשׁ, וְלֹא שְׁמַתָּ חֶלְקֵנוּ מִיּוֹשְׁבֵי קָרְנוֹת^{כא}. שְׁאֲנוּ מְשֻׁבְּמִים וְהֵם מְשֻׁבְּמִים, אָנוּ מְשֻׁבְּמִים לְדַבְּרֵי תוֹרָה^{כב}, וְהֵם מְשֻׁבְּמִים לְדַבְּרִים בְּטָלִים. אָנוּ עֹמְלִים וְהֵם עֹמְלִים, אָנוּ עֹמְלִים וּמְקַבְּלִים שְׂכָר, וְהֵם עֹמְלִים וְאֵינָם מְקַבְּלִים שְׂכָר^{כג}. אָנוּ רְצִים וְהֵם רְצִים^{כד}. אָנוּ רְצִים לְחַיֵּי עוֹלָם הַבָּא, וְהֵם רְצִים לְבָאֵר שְׁחַת. שְׁנֵאמַר (תהלים נה, כד) וְאַתָּה אֱלֹהִים תוֹרִידֵם לְבָאֵר שְׁחַת, אֲנֹשֵׁי דָמִים וּמְרָמָה לֹא יִחְצוּ יְמֵיהֶם. וְאֲנִי אֲבַטַח בָּךְ.

שי"ח ההדרן

נ. בקונטרס עזרת אליעזר על הגמ' בברכות (שם) לא מודה שגם זוכה ללמוד ולעמול בתורה. זה כל האדם זכה וחייב (וציין שם במס' 38 לבן יהוידע ולשבט הלוי בראשית עמ' כג יעו"ש ג"כ עוד ביאור).

כא. עי' דרך שיחה עמ' תקט: ולא שמת חלקינו מיושבי קרנות שבבית המדרש. ועי' רש"י שכ' "חנונים ולא מספיק להזכיר עמי הארץ. כ' מרן זצ"ל לשון יושב. ומש"כ בחז"ל בב"ק (פב ע"א) לגבי קריאת התורה במנחה בשבת, משום יושבי קרנות, רש"י הזכיר רק חנונים, כ' מרן זצ"ל היינו הך. (ועי"ש במס' 42 מה שתירץ).

כב. עי' קונטרס דרך תורה תשובה יג.

כג. והוסיף בגנות האחרים, שלא יגרר אחריהם, עי"ש במס' 39 דברים נפלאים בענין זה מפירוש בועז – תפארת ישראל – על המשנה ברכות פ"ד מ"ב.

כד. על איזו ריצה מדובר, ענה מרן זצ"ל: כל החיים ריצה. ובהערה מס' 43 הביא את דברי רבינו יונה על ברכות, וכן את המהרש"א בחידושי אגדות יעו"ש. ומי שבא לאחר העבודה ללמוד או שסתם קם מאוחר גם יאמר לפני ואחרי הלימוד, והביאור כ' מרן זצ"ל א. מספיק שבא לבית הכנסת לפי עסקיו. ב. משכים על דעת ללמוד, במס' 41 שם הביא משיעורי מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל ברכות עמ' שח בבי' ההדגשה "והם משכימים לדברים בטלים" יעו"ש.

תפילה על העתיד

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵי, בְּשֵׁם שְׁעִזְרָתֵנִי לְסִיּוּם מִסְכָּת... / סֵדֶר... /
וְכוּלֵי ש"ס / כֵּן תַּעֲזָרֵנִי לְהַתְחִיל מִסְכָּתוֹת וּסְפָרִים אַחֲרֵים וּלְסִיּוּמִם,
לְלַמּוֹד^{כ"ב} וּלְלַמֵּד לְשִׁמּוֹר^{כ"ג} וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דְּבָרֵי תִלְמוּד
תּוֹרָתְךָ בְּאַהֲבָה^{כ"ד}. וְזָכוֹת כָּל הַתְּנָאִים [בְּסִיּוּם מִשְׁנׁוֹת מִדְּגִלָּה: וְאַמּוֹרָאִים]
וְתַלְמוּדֵי חֲכָמִים [בְּסִיּוּם מִשְׁנׁוֹת: הַנִּזְכָּרִים בְּסֵדֶר...] יַעֲמוּד לִי וְלְזַרְעִי,
שְׂלֵא יְמוּשׁ הַתּוֹרָה מִפִּי וּמִפִּי זָרְעִי וְזַרְעֵי זָרְעִי [בְּסִיּוּם מִשְׁנׁוֹת הַגִּי:
מְעַתָּה וְזַעַד עוֹלָם. וְתַתְּקִימִים בֵּי, בְּהַתְּלַבֵּךְ תַּנְחִיחָה אֹתְךָ, בְּשִׁכְבְּךָ
תִּשְׁמַר עֲלֶיךָ, וְהַקִּיצוֹת הִיא תְּשִׁיחָךְ (מִשְׁלִי ט, כב). כִּי בִי יִרְבוּ יְמֶיךָ
וְיִסִּיפוּ לָךְ שָׁנׁוֹת חַיִּים (מִשְׁלִי ט, יא) אֲרֹךְ יָמִים בְּיָמֶיךָ בְּשִׂמְחָה עִשְׂרָה
וְכַבּוֹד (שֵׁם ג, טז) ה' עֲזֵר לְעַמּוֹ יִתֵּן ה' יְבָרֶךְ אֶת עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם (תְּהִלִּים כט,
יא)^{כ"ט}.

ש"ה ה הדרן

כה. בסידור תפילה למשה וכשאינו בר הכי (ללמד), שידע לעתיד ללמד. ובאהבה רבה, לכאורה הסדר צריך להיות קודם ללמד, ענה מרן זצ"ל: אלא צריך שכל כדי שירצו לשמוע וללמוד.

כו. "לשמור" היינו לזכור התורה כמו שנאמר (דברים ד, ט) השמר לך פן תשכח, "לעשות" זה עשה, "ולקיים" זה לא תעשה. (עי' בהערה¹⁷ באופנים אחרים).

כז. גם התורה שבעל פה (עי' מדרש תנחומא נח סי' ג).

כח. היינו "אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה", (שה"ש ח, ז) וקאי על דברי תורה כדאיאת במדרש שם. (ועי' הערה¹⁸).

כט. עי' במס' דרך ארץ זוטא סוף פ' השלום אות כא כל הברכות חותמים בשלום עושה השלום¹⁹.

הערות

¹⁷ "לקיים" - שיחזיק זמן רב. ובאופן אחר: כפשוטו "לקיים" בכל הפרטים. (עי' ש עוד ביאור וציינו שם לכף החיים סי' ס אות לב יעו"ש).

¹⁸ ומה שאין מוסיפין לבקש "ונשמח בדברי תורתך" (כמו שמוסיפין בברכת אהבת עולם). כי השמחה אחר שיגענו כל היום. (א"ה לפי"ז צ"ב בסיום מסכת אמאי לא מזכירין את השמחה בד"ת, דכאן לא שייך דמתפללין על העתיד).

¹⁹ כן לשון מרן זצ"ל בתשובה למה חותמין בברכת המזון בפסוק זה, ואולי י"ל דגם כאן בסיום מסכת חותמין בפסוק זה.

הוספות בסיום משניות

[ועלינו¹⁷]. להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס. על כל דבר יל¹⁸ שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך¹⁹. (מתוך נשמת - שחרית לשבת).

בעצרתך תנחני ואחר כבוד תקחני (תהלים עג, כד)²⁰. והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו (שם עה, לה)²¹. אשרי הגבר אשר תיסרנו ייה ומתורתך תלמדנו (שם צד, יב). ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשר יה' בי גמל עלי (שם יג, ו)²². שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי בי הלבושני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן כהן פאר וכפלה תעדה כליה (ישעיה סא, י). ויבטחו בה' יודעי שמך²³ כי לא עזבת דרשיך ה' (תהלים ט, יא). גר לרגלי דברך ואור לנתיבותי (שם קיט, קח). אודך בי עניתי ונתהי לי לישועה (שם קיח, כא).

שי"ח ההדרן

ל. אורייתא, ההדרן המבואר מס' 29 (כי לא נאמר בהלכה על מי מוטלת הדרישה להודות ולהלל, וצ"ע למעשה).

לא. על ידי דברי וכו', כי דוד נקרא נעים זמירות ישראל (שמואל ב כג, א).

לב. כתיב (תהלים מה, ח) "אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלקים", לכן קאמר כאן בשביל שהוא עבדך לכן הוא משיחך.

לג. עיין ילקוט שמעוני, תהלים תתח, ונפשי בשאלתי מה שהקשה למרן זצ"ל ועיי"ש מה שהשיב לו ואכ"מ.

לד. עיין שוחר טוב (עה"פ), זהו שאמר הכתוב (ירמיה ו, כב) "יסרני ה' אך במשפט", אמר רבי יהודה בר סימון "אך" למעט, וכאן נמי ולא ישחית, והרבה להשיב אפו, ולא יעיר כל חמתו. 'כל חמתו' אינו מעיר, אבל מעיר מקצת חמתו, ובטוב עין אות שמט כדברי רש"י²⁰.

לה. בילקוט (תהלים רמז רפא): יגל לבי בישועתך - במדי, אשריה לה' - ביון. ומה שבפורים ההודאה היא בלב, משום דאכתי עבדי אחשוורוש אנו, שלכן איך אומרים הלל בפורים כמו שאיתא בגמרא (מגילה יד ע"א) (ועיי' הערה²¹).

לו. היינו יודעי התורה ויודעים שצריך לבטוח (שהתורה כולה שמותיו של הקב"ה - הקדמת הרמב"ן עה"ת, נפש החיים שער ד' פי"ט. מהרש"א ברכות כא ע"א ובסידור תפילה למשה בברכת התורה ד"ה כולנו יודעי שמך). ועיי' לעיל.

הערות

²⁰ שכתב: ואף אם נפרע מהם, לא העיר עליהם כל חמתו כי אם מעט מעט. (ע"ע כל בו אות כח, מלבי"ם, רבינו בחיי שמות ט, יד, סידור יעב"ץ).

²¹ ע"ע במדרש שוחר טוב (יג, ד) ובטוב עין אות קיא.

השיר שֶהֵלֵוִים הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים. לַה' הָאָרֶץ
 וּמִלֹּאֲהָ תִבֵּל וַיּוֹשְׁבֵי בָהּ (תהלים כד, א) ^ל. בְּשֵׁנֵי הָיוּ אוֹמְרִים. גְּדוֹל ה' וּמִהֶלֶל מְאֹד בְּעֵיד
 אֱלֹהֵינוּ הֵר קִדְשׁוֹ. בְּשִׁלְשֵׁי הָיוּ אוֹמְרִים. אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקִרְבֵּי אֱלֹהִים
 יִשְׁפֹּט. בְּרִבְעֵי הָיוּ אוֹמְרִים. אֵל נִקְמוֹת ה' אֵל נִקְמוֹת הוֹפִיעַ (תהלים צד, א) ^ל. בַּחֲמִישֵׁי
 הָיוּ אוֹמְרִים. הֲרַנְּנוּ לְאֱלֹהִים עוֹנָנוּ הֲרִיעֵנו לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב (תהלים פא, ב) ^ל. בְּשֵׁשִׁי הָיוּ
 אוֹמְרִים. ה' מִלֶּךְ גְּאוֹת לְבַשׁ לְבַשׁ ה' עֵז הַתְּאֵזָר אֵף תִּכּוֹן תִּבֵּל כָּל תַּמוּט. בְּשִׁבְתִּי הָיוּ
 אוֹמְרִים. מִזְמוֹר שִׁיר לַיּוֹם הַשַּׁבָּת (תהלים צב, א) ^ל. מִזְמוֹר שִׁיר לְעֵתֵיד לְבָא לַיּוֹם שְׁפֹלוֹ
 שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים. (מסכת תמיד פ"ז מ"ד)

שִׁ"ח הַהֲדָרִין

לז. במדרש הנ"ל (כד, א) וכן דוד נאה למזמורו ומזמורו נאה לדוד, מה כתיב למעלה
 [מזמור לדוד], "ה' רעי לא אחסר" (שם כג, א), (וכן) [וכאן] "לדוד מזמור", ומהו
 'מזמור לדוד', כשהיה מבקש שתשרה עליו רוח הקדש היה תובעה, מזמור לדוד,
 [וכשהיתה באה מעצמה, 'לדוד מזמור'], [ועי' הערה ²²]. ועי' בפרק שירה (פ"ב ב)
 דהארץ אומרת פסוק זה. וביאור מרן זצ"ל בפרק בשיר, יעו"ש.

לח. בסנהדרין (צב ע"א) אמרו: גדולה נקמה שניתנה בין ב' אותיות. ואף ש"א-ל"
 הוא שם של רחמים (רש"י שמות לד, ו), הנקמה ברשעים הוא רחמים.

לט. במדרש הנ"ל (פ"א, ב) דבר אחר למה הזכיר ליעקב ולא כל האבות... אברהם
 קרא לבית המקדש הר... יעקב קראו בית עד שלא נבנה שנאמר (בראשית כח, יז)
 "אין זה כי אם בית אלקים" אמר ליה הקב"ה חייך אתה קראת בית עד שלא נבנה,
 ואני קורא אותו על שמך, שנאמר (ישעיה ב, ג) "לנו נעלה אל הר ה' אל בית אלקי
 יעקב", ועי' הערה ²³.

מ. במדרש רבה (ברית פכ"ח יג) איתא שאדם הראשון אמר מזמור זה על התשובה,
 ושייכות המזמור לתשובה. עיין מה שכתב אאמו"ר זצ"ל בברכת פרץ פרשת
 בראשית, יעו"ש).

הערות

²² עי"ש לפני כן במדרש שהשווה את דוד לאיוב, שצדקה נאה לאיוב, ואיוב נאה לצדקה, וכן
 דוד נאה למזמורו, ומזמורו נאה לדוד, ובטוב עין אות רי ציין לאבות דר"נ פ"ז על הכנסת
 אורחים של איוב יעו"ש. ובאות ריא שדוד יכל לתבוע שתשרה עליו רוח"ק בזכות התהלים
 שאמר, ומשמע שם אח"כ באות ג דזה היה עי" נגינה, וביאר מרן זצ"ל ע"פ הכתוב שיר
 חדש אשירה לך. (יעו"ש מה שביאר).

²³ בטוב עין אות שנו פירש, ע"ש העתיד. ואין כונת המדרש לומר שאברהם ויצחק לא נהגו
 כשורה בזה שכינו את מקום המקדש הר ושדה, ואין זה טענה עליהם, אלא הקב"ה מזכיר
 שיטותיהן, ולפי שיטתם אינו ראוי ליקרא על שמם, ועי"ש בהמשך דברי המדרש שגם
 התרועה נקראת ע"ש יעקב, וכ' מרן זצ"ל היינו הך (עי"ש באות שנו בביאור כוונתו). עוד
 עיין בפרק שירה (פ"ה ס"ו) דבהמה גסה אומרת פרק זה וביאור מרן זצ"ל שם בפרק בשיר.

קדיש הגדול

דינים והנהגות בקדיש ממרן זצוק"ל

א. הקדיש הגדול שנאמר בסיום מסכת "יתכן" דדינו כקדיש על פסוקים ומדרש, וא"כ זכות בעלי החיובים קודמת למסיים וגם בינם לבין עצמם יחולו דיני קדימה כבסי' קלב באו"ח בביאור הלכה. (אורייתא תשובה טו וצריך ביאור). ויכוין רגליו יחד (עלי שיח קדיש תשובה א, שערי תפילה תשובה לא) [אך אין צריך לכוין פניו למזרח, עי' הליכות חיים ח"ב פ"ט ובהערות שם ציין לדולה ומשקה עמ' נב אין נהוג (ועי' מחזור ויטרי הל' קבורה)].

ב. צריך לכוון הרבה בעניית הקדיש וישמע מפי הש"ץ כדי שידע על מה הוא עונה איש"ר ואמן שאחר דאמרינן בעלמא, ואמחז"ל (שבת קיט ע"ב) כל העונה איש"ר מברך וכו' בכל כחו קורעין לו גזר דינו, ופירשו הראשונים דר"ל בכל כונתו ובכל איבריו, דהיינו שיאמר בלב ונפש ולא רק כמוציא בשפתיו ולבו בל עמו, וכ"ש שצריך ליזהר מאד מאד שלא להשיח באמצע קדיש או קדושה, כדאיתא במסכת דרך ארץ (הובא בבית יוסף או"ח סי' קכב סק"ב בשם מס' דרך ארץ זוטא פ"ב ואינו נמצא שם, ושם בסי' נו (בנוסח הקדיש) הובא ג"כ בבית יוסף (אמצע סק"ג) בשם מדרש, ובמהדו' מכון ירושלים הגהות והערות ח הביא מאבודרהם (עמ' ד) מנהג דיני תפילה (סי' ב) בשם ירושלמי, וכן בארחות חיים (הל' קדיש סי' ג') בקצת שינוי), דר' חמא אשכחיה לאליהו בכמה אלפי גמלים טעונים אף וחימה לשלם לאלו, וכל המדבר באלו המקומות (בין יהא שמיה רבה ליתברך) עליו הכתוב אומר (ישעיה מג כב) "ולא אותי קראת יעקב". ובמדרש (הובא במשנ"ב סי' תו סק"א בשם מטה משה סי' תיא) איתא שחכם אחד נתראה לתלמידו בחלום וראה התלמיד שהיה לו כתם במצחו, ואמר לו מפני מה אירע לך כן, א"ל מפני שלא הייתי נזהר מלבדר כשהחזן היה אומר קדיש. וכתוב בספר חסידים (נח) מעשה בחסיד אחד שראה לחסיד אחד במותו ופניו מוריקות, א"ל למה פניך מוריקות, א"ל מפני שהייתי מדבר בשעה שהש"ץ היה אומר ויכולו וברכת מגן אבות וביתגדל, ואפי' להרהר בדברי תורה אסור בשעה שהחזן אומר קדיש, ואין חילוק בין קדיש של תנ"ך או אגדה [עי' ברכי יוסף] או משניות, (שונה הלכות סי' נו אות א).

ג. מצוה לעמוד בשעת [אמירת] קדיש. (לדעת הרמ"א או"ח סי' נו סעי' א ובמשנ"ב ס"ק ז' הביא מחלוקת עד מתי לעמוד). ומי שהוא יושב - הרי הוא פורש מן

הציבור, ומבזה כבוד שמים, וגם עובר על מה שאמרו (דרך ארץ זוטא פ"ב) "אל תהי יושב בין העומדים". (ארחות יושר, קצת דיני תפילה שרבים מזלזלים בהן וכו' סעי' יד, ועיי"ש סעי' לד ובביאורים שם שאין זה מידת דרך ארץ להתנהג אחרת מכולם, וכמו שמסיים שם "כללו של דבר אל ישנה אדם ממנהג הבריות") ועיי' אשיח בפיקודיך או"ח סי' נו סעי' א.

ד. כשאומר החזן יתגדל כורע, וכן ביהא שמיי רבא וביתברך ובברייך הוא ובאמן, (שונה הלכות שם אות ג). אולם מנהג מרן זצ"ל שאינו כורע כלל בשום מקום בעת אמירת הקדיש (אלא פי"ז אות ב וכו' שם דהוא מביאור הגר"א שם (ס"ק י) דפליג על השו"ע) [עיי' דרך ישרה (דבליצקי) פרק ט הערה 1 בעקבי דרך]. אשיח בפיקודיך שם סעי' ב.

ה. מנהג מרן זצ"ל להקפיד שלא לעבור לפני מי שעובר קדיש. (אלא שם אות ג ועיי"ש שציין מס' אישי ישראל שהביא משע"ת סק"א, ובכף החיים עד דאמרינן בעלמא אסור לעבור, ובאישי ישראל פכ"א הערה לד בשם מרן זצ"ל דגם לשבת לפני מי שאומר קדיש אסור).

ו. כשעונה אמן 'יהא שמיה רבא', יפסיק קצת בין אמן ליהא שמיה רבא, כי אמן קאי על הש"ץ ויש"ר הוא מאמר בפני עצמו (שונה הלכות שם אות ז).

ז. לא יפסיק בין יהא שמיי לרבא ובין רבא למברך, ומ"מ א"צ לאומרם בנשימה אחת, אלא שלא יפסיק ביניהם בשתיקה. (שם אות ח) ועיי' אשיח בפיקודיך שם סעי' ב "לא" (צריך לנשום באמצע) "רק שיהא הפסק".

ח. יענה איש"ר בקול רם שעיי"ז מתעורר בכונה, ועיי' קול זה מתבטלים גזרות קשות, ומ"מ לא יתן קולות גדולות שיתלוצצו עליו בני אדם ויגרום להם חטא. (שם אות ט) עיי' אשיח בפיקודיך (שם).

ט. יש אומרים שלא יפסיק בין בריך הוא ובין לעילא מן כל ברכתא, ויש אומרים להיפך דתיבת בריך הוא מחובר אל תיבת דקודשא ואח"כ יש הפסק קצת כמו אתנחתא ושוב מתחיל לעילא וכן הסכים הגר"א [עיי' ס"ק ח]. (שם אות טו). [עיי' דרך ישרה שם הערה 8].

י. לאחר שסיים הקדיש פוסע ג' פסיעות, וקודם רגל שמאל, ואח"כ אומר עושה שלום וכו' (שם אות יח) מנחת אברהם שו"ת דרך חיים חזרת הש"ץ תשובה קנ: 'כן נהגו' (ועיי' משנ"ב סי' כג סק"ג) [עיי' דרך ישרה שם, עקבי דרך 3].

יִתְגַּדֵּל²⁴ וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמֹהּ²⁵ רַבָּא. (קהל: אָמֵן)²⁶. בְּעֶלְמָא דִּי הוּא עֵתִיד
 לְאַתְחַדְתָּא, וְלֹאֲחִיאָה מִתְיָא, וְלֹאֲסַקָא יְתְהוֹן לְחַיִּי עֶלְמָא וְלִמְבַנָּא
 קְרָתָא דִּירוּשָׁלַם, וְלִשְׁכַּלְלָא הִיכְלִיָּה בְּגוּוּה, וְלִמְעַקֵּר פְּלַחְנָא נְכַרְאָה מִן
 אֲרַעָא, וְלֹאֲתַבָּא פְּלַחְנָא דִּי-שְׁמִיָּא לְאַתְרָהּ, וְיִמְלִיךְ קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא
 בְּמַלְכוּתֵיהּ וְיִקְרָהּ, [נ"ס: וְיַצְמַח פְּרָקְנָה וְיִקְרַב מְשִׁיחָה²⁷ (קהל: אָמֵן)²⁸]
 בְּחַיִּיכוּן וּבְיוֹמֵיכוּן וּבְחַיִּי דְכָל-בֵּית יִשְׂרָאֵל, בְּעַנְגְלָא וּבְזִמְן קְרִיבֵי.

שׁוֹ"ה הַקְּדִישׁ

- א. זו תפילה ובקשה לזירוז הגאולה²⁹. ובביאור הכפילות, ד"בחייון הוה משמע שיבוא ולמחר תמותו, ולכן אמר "וביומיון" שיאריכו הרבה ימים.
 ב. הנה "בעגלא" היינו במהרה (עי' ברכות יח ע"ב וברש"י) ומהו שוב "ובזמן קריב"? אלא, אם לא בעגלא, לפחות בזמן קריב³⁰.

הערות

²⁴ בצירי תחת הדל"ת אלא פי"ג אות ד' (עי' משנ"ב ס' נו סק"ב) ובשונה הלכות ס' נו אות ב, ולא בשני שואין כאלו התי"ו והגימ"ל בשוא אלא הגימ"ל בפתח, וידיגיש הגימ"ל דיתגדל דלא לישתמע יתקבל. אשיח בפיקודיך אור"ח ס' נו סעי' א.

²⁵ בענין מפיך בה"א עי' עלי שיח קדיש שהתשובה ב"אולי". (ע"ע יומא טבא לרבנן אות סה).

²⁶ אשיח בפיקודיך (שם) סעי' ב "כיון דכתבו הרמב"ם הוי חיוב". (א"ה עי' משנ"ב ס' ק יב).

²⁷ בקונטרס הדרן עלך (סוף קונטרס כבוד התורה) סעי' לה, הנוהגים לומר כן בכל קדיש יאמרו כן גם בקדיש זה, ושם בהערה 4 (אף שבקדיש שאומרים בתשעה באב שדומה לקדיש זה לא כתוב ויצמח פורקנה אף בנוסח הספרדים). ובקובץ אורייתא (כרך כ) תשובה יא "לא להשמיט". (אף שהתפללנו קודם לכן על הדברים שיבואו אחר ביאת המשיח וכתוצאה מבואו וכו'. לנוסח אשכנז אין מוסיפין "ויצמח פורקניה ויקרב משיחה", כי זה כלול וימליך מלכותיה בחייון.

²⁸ אשיח בפיקודיך (שם) "אם נוהגים לומר א"כ יש לומר" (אמן) יעו"ש הערה 41. אורייתא שם תשובה י, לא מוסיפים "תתכלי חרבא וכפנא וכו'" כפי שנמצא בטור יו"ד ס' שלו, "הכל כמנהג המדינה".

²⁹ (ולא "ברכה" לציבור שיזכו להיות בזמן הגאולה, ועיין באבודרהם ובפי"ר ר"י בר יקר).

³⁰ (עי' גר"א באדרת אליהו דברים לב, לה) ומה שכופלין ומאריכין בחייון וכו' בעגלא וכו', מזרזין בכל הלשונות והלוואי שיועיל.

וְאָמְרוּ: אָמֵן³¹: (קהל: אמן)

יְהִי שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמָא וְלְעָלְמֵי³² עָלְמֵי³³.

יְתַבְרַךְ³⁴ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל³⁵,

שִׁיחַ הַקְּדִישׁ

ג. הוא הסכמה, לפי פשוטו. (ועי' הערה³⁶).

ד. הבקשה לשלום גדול של כל העולם, וזה בימות המשיח, ובשונה הלכות אות ו, היא תרגום של יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, והוי תפילה³⁷.

ה. יש בו ח' לשונות של שבח, ועם יתגדל ויתקדש יש י' לשונות כנגד י' הדברות (שונה הלכות שם אות יב).

ה ע ר ו ת

³¹ עי' שונה הלכות (שם אות ה) נכון שיאמר הש"ץ בבת אחת כי נוהגים שאין הקהל עונין אמן עד שיאמר אמן וכו', ובאות יז בכל פעם כשהחזן אומר ואמרו אמן, כל העם עונין אמן. ע"ע מנחת אברהם שו"ת דרך חיים סוף התפילה תשובה ד "היא כמנהג המדינה" (עי"ש מש"כ).

³² שונה הלכות שם אות ו יהא שמיה רבה וכו' שמה בלי יו"ד, גם בלי מפיק ה"א כ"כ הט"ז (ס"ק א), ובפמ"ג (משבצות זהב ס"ק א) משמע שטוב יותר לומר במפיק ה"א. מברך בקמץ תחת הבי"ת ופתח תחת הרי"ש לעלם בקמץ תחת העין ולעלמי בוי"ו.

³³ בשונה הלכות שם אות י יש אומרים שהציבור יענו איש"ר מברך וכו' יתברך וכו' עד דאמרינן בעלמא כ"ח תיבות, והמג"א (ס"ק ב) מסיק שלא יענו רק עד תיבת יתברך ועד בכלל, והשאר ישתקו וישמעו מפי הש"ץ ושומע כעונה. ודעת הגר"א (בביאורו ס"ק ח) שלא יענו רק עד עלמאי בלבד, ואם רוצה לומר גם יתברך, יאמרו בשתי נשימות וזה מותר גם להגר"א, ויש מקומות חלוקים במנהגים אלו. ושם אות יא כ' דהש"ץ לא יאמר עוד הפעם אמן רק יתחיל יש"ר וכו' בלחש עם הקהל ואח"כ יתברך וכו' בקול רם.

³⁴ שונה הלכות אות יב ולא ידגיש ביותר הבי"ת דיתברך.

³⁵ שם ויחתוך היטב הה"א ד"ויתהלל".

³⁶ (עיין שבועות לו ע"א אמן בו שבועה, בו קבלת דברים וכו'. ועיין ע"ז סה ע"א, אמר ליה רבא אמן).

³⁷ יש שנסתפקו אם איש"ר הוא תפילה ובקשה, או שמא הוא קילוס ושבח... ובתוס' ברכות ג ע"א (ד"ה ועונין) מבואר שהוא תפילה. אשיח בפיקודיך (שם) "עיקר הדבר הוי שבח ואולי גם בקשה" (עי"ש מבעל אילת השחר וצ"ל ומה שהעיר עליו). שמיה רבה - "עם מפיק" בה' - שיח תפילה תשו' לח.

שְׁמָה דְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, (קהל: בְּרִיךְ הוּא. ³⁸) לְעֵלָא מִן-כָּל- (בעשי"ת:
לְעֵלָא לְעֵלָא מִכָּל-³⁹) בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא, תְּשַׁבְּחָתָא וְנַחֲמָתָא, דְאֲמִירָן
בְּעֵלְמָא. וְאֲמָרוּ: אֲמִין: (קהל: אֲמִין)

עַל יִשְׂרָאֵל, וְעַל רַבְנָן, וְעַל תְּלַמְיְדֵיהוֹן, וְעַל כָּל-תְּלַמְיְדֵי תְּלַמְיְדֵיהוֹן,
וְעַל כָּל-מָאן דְּעִסְקִין בְּאוּרֵיתָא, דִּי בְּאַתְרָא [בא"י: קְדִישָׁא⁴⁰]

שִׁיר הַקְּדִישׁ

- ו. היינו "שיר של מילים כמו שירת הלויים".
- ז. "באבודרהם כ' דנחמתא הוא לשון שבח. (ועי' בשמעה תפלתי הערה 49).
- ח. אף שזו תפילה לשלום רבנן פותחים ב"על ישראל", שלא יהא משמע שרק על תלמידי חכמים מבקשים ולא על כלל ישראל (ע"ע בהערה⁴¹).
- ט. לאתווי אפי' אינם תלמידים ממש כדין תלמיד, וגם אין עוסקים באורייתא כראוי.

ה ע ר ו ת

³⁸ שם אות יד. כשהש"ץ אומר יתברך וכן כשאומר בריך הוא, יש אומרים שהעם עונין אמן, נהגו לומר אמן אחר יתברך, ואחר בריך הוא נוהגין לענות בריך הוא, ויש טועין שעונין תיבות בריך הוא לעילא, וזה ודאי חירוף הוא דמשמע לעילא ולא לתתא ח"ו, רק יאמרו גם מן כל ברכתא או שיאמרו רק בריך הוא כמנהגנו. ובאות טו, יש אומרים שלא יפסיק בין בריך הוא ובין לעילא מן כל ברכתא, ויש אומרים להיפך דתיבת בריך הוא מחובר אל תיבת דקודשא, ואח"כ יש הפסק קצת כמו אתנחתא ושוב מתחיל לעילא, וכן הסכים הגר"א [עיקר מ"א סי' נו"ב ובמג"א שם סק"ח ובדרכי משה סק"י בשם האור זרוע וע"ע מש"כ הביאור הגר"א (שם) ובמשנ"ב סק"ד].

³⁹ אלא פנ"ח אות ב (וציין שם למשנ"ב תקפ"ב סק"ז ודלא כקיצור שו"ע סי' קכט סעי' א) ובשונה הלכות שם אות טז. מן כל ברכתא ג' תיבות. ובימים שכופלים הקדישים לעילא ולעילא אין לומר רק מכל ברכתא כדי שלא יהא בסך הכל רק כח תיבות. במחיצת חכמי ישראל סי' ד. "במשנ"ב סי' נו"ב סק"ב איתא לעילא ולעילא" (ודלא כתרגום פ' תבא בכ"ח פסוק מג יעו"ש עוד מ"מ באות א) וציין שם לספרי הליכות חיים ח"א עמ' קכא אות שסט - צע"ש.

⁴⁰ אלא פרק יג אות ה' (ומרן הקה"י זצ"ל השמיט תיבת קדישא, וכמו שנהגו בחו"ל) [ועי' באילת השחר שנה ב גליון 99 פ' בלק שהחזו"א לא נהג לומר באר"י "קדישא", ועי"ש שמרן זצ"ל וכן להבדיל בין חיי לחיים נוהג רבינו (שליט"א) [זצ"ל] לומר דאינו רוצה לשנות מכולם ולא מגרע מהקדיש יעו"ש, ע"ע בענין זה בס"י דרך ישרה (הנהגות וכו' מהגה"צ ר' שריה דבליצקי זצוק"ל) פרק ט' הערות עקבי דרך].

⁴¹ ועיין חולין צ"ב ע"א, לידיעה רחמים איתכליא על אעליא, דאילמלא עליא לא מתקיימן איתכליא.

הַדִּין, וְדִי בְכָל-אֶתֶר וְאֶתֶר⁴². יְהֵא לָן וּלְהוֹן⁴² וּלְכוּן שְׁלָמָא רְבָא הֵנָּא
וְהַסְדָּא וְרַחֲמִין, וְחִיין אֲרִיכִין מְזוּנָא וְרוּיָחָא, וְפִרְקָנָא מִן-קָדָם אַבְוָהוֹן
דְּבִשְׁמִיא⁴³ וְאַרְעָא. וְאַמְרוּ: אָמֵן. (קַהֲל: אָמֵן).

יְהֵא שְׁלָמָא רְבָא מִן-שְׁמִיא⁴³, וְחִיִּים⁴⁴, עֲלִינוּ, וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל, וְאַמְרוּ:
אָמֵן. (קַהֲל: אָמֵן)

עֲשֵׂה שְׁלוֹם (בְּעֶשְׂרֵת יָמֵי תְּשׁוּבָה: הַשְּׁלוֹם) בְּמִרוֹמֵיו⁴⁵ הוּא יַעֲשֵׂה

שִׁיחַ הַקְּדִישׁ

י. מקדימין, כי עניי עירך קודמין.

יא. מוסיפין, כי אין תורה כתורת ארץ ישראל (בראשית רבה פט"ז, ד), ומבקשים גם
על העוסקים בתורה בחו"ל, אף על פי שאינה כתורת ארץ ישראל.

יב. כאן [יש] מוסיפין 'וארעא', שאינו אלא חששא דרבנן שיאמרו בשמים ולא בארץ
ולכן סגי שקבעוהו בקדיש דרבנן. (ועי' דברים רבה פ"ד סי' כח) ועי' הערה 43 כאן,
שמנהג מרן זצ"ל לא להוסיף.

יג. עיין גיטין סב ע"א, כופלין שלום לרבנן, והבקשה לשלום גדול של כל העולם, וזה
בימות המשיח⁴⁶.

יד. עי' ירושלמי ר"ה פ"ב, ה"ד⁴⁷, ובמדרש במדבר רבה פי"ב סי' ח⁴⁸.

הערות

⁴² אלא שם (ועי' בסידור היעב"ץ ששם הנוסח: להון ולנא), שו"ת ויכתוב מרדכי ח"א תשו'
של ובדרך שיחה (עמ' תרסג) אמר הרב (שליט"א) [צ"ל] שהוא היה אומר להון ולכוון,
וכשאמר לו גיסו הג"ר שלמה ברמן (שליט"א) שהמנהג לומר "לן ולהון", שינה ממנהגו. (ועי'
בדרך ישרה שם הערות 17).

⁴³ אלא שם ומשמיט תיבת 'וארעא' (שם הערה 19).

⁴⁴ אלא שם אות ד' ולא 'וטובים'. (עי' בדרכי חיים ושלום אות קיט שיש לומר).

⁴⁵ ולא 'ברחמיו'. (עיין בגמ"א סי' קנג סק"ד שכן משמע מדבריו).

⁴⁶ (ובתהלים קיט, קסה "שלום רב" מתרגם "שלמא סגי", אך "שלמה רבה" הוא תרגום של
שלום גדול.

⁴⁷ לשאלה מה שייך עשיית "שלום" במרומים, ומהי אותה "מלחמה" שמתנהלת שם
שהקב"ה עושה בה שלום, ז"ל הירושלמי שם "לפי שהרקיע של מים והכוכבים של אש והון
דרים זה עם זה ואינן מזיקים זה את זה, לפיכך עושה שלום במרומיו". ובאהלי שם - עבדך
אני הבינני אות מזו הוסיף דגם למלאכים יש בחירה קטנה ולכן גם שם שייך שלום יעו"ש.

⁴⁸ החיות של אש והרקיע של שלג... מיכאל של שלג וגבריאל של אש... ואפילו במלאך
עצמו הוא עושה שלום... עי"ש.

שְׁלוֹם טו עֲלֵינוּ^{טו}, וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל^{טו}, וְאָמְרוּ: אָמֵן. (קהל: אָמֵן).

שִׁחַ הַקְּדִישׁ

טו. עי' הערה⁴⁹ אמאי כופלין הבקשה על ה"שלום".

טז. על הציבור שכאן, או על עצמו ועל משפחתו.

יז. כי צריך לכלול גם את עצמו כמו שאמרו בברכות מט ע"ב⁵⁰.

הערות

⁴⁹ לאחר שכבר ביקשנו קודם "יהא שלמא רבה מן שמיא", כיון שמבקשים על ישראל כופלין להן שלום, כמו שאמרו (גיטין סב ע"א) על ת"ח. ובמכתב אחר: כופלין שלום למלך (גיטין שם) וכיון שבא שלום בא הכל. (עיין ספרי נשא על הפסוק וישם לך שלום). (ע"ע ערוך השולחן או"ח סי' נו).

⁵⁰ לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל. ובאהלי שם - עבדך אני הבינני אות מח בי באופן אחר יעו"ש.

הזכרת בני רב פפא

מספר שיח השדה למרן זצ"ל (ח"א דף נט ע"א סוף קונטרס מראה מקום)

בסיום הגמ' מוזכרים י' בני רב פפא ועי' בהגהות הגרי"ז שטרן ז"ל בסוף ברכות בדפוס וילנא שציין עוד כמה בני ר"פ וכן בס' הדר יצחק ואני מצאתי נ"ג שהיו שם אביהם פפא (או פפי) אך פשוט שלא היו כולם בני ר"פ אחד. וכמה מהם הוא איש אחד רק בשינוי נוסחא כמובן ואכתבם לפי הסדר ואגב אכתוב גם שאר משפחת ר"פ, ולא ציינתי בכל א' אלא מקום א' או ב'.

רב פפא כתובות י' ב' ועוד הרבה מקומות מאד ובירו' תענית פ"ג ה"ב נזכר פפא.

אבא דרב פפא ב"מ כ"ח ב' יבמות ק"ז ב' ובהקדמת בן סירא כתב שלא נודע לו אב.

אמיה דרב פפא אושפזתי שמה (וי"ג אושפזתי) תענית כ"ד ב' (לפי הגליון).

אשתו של רב פפא ברכות מ"ד ב', והיא בת אבא סוראה כתובות ל"ט ב' סנהדרין י"ד ב', והיתה אחות כלתו כתובות נ"ב ב', והיתה כהנת חולין א'.

בתו של רב פפא הונא בר' נחמן הוריות י"ב ב'.

נכדו של רב פפא רבא בר בר' דר"פ ירו' שבת פ"א ה"א, ועי' לקמן אצל איקאה ונא, חיינא, חנינא.

אושפזינייה דרב פפא ביצה ד' א'.

רב זוטי דבי רב פפא שבת קנ"ז א נדרים ע"ז א'.

ר' אבא בר פפא ב"ק פ' ב' ובעירוויבן ס"ג ב' אבא בר פפא ובירו' ברכות ר' אבא בר' דרב פפי וכן בויק"ר פכ"ט. ב"מ מג ע"ב.

ר' אבא הכהן בר פפא תנחומא בהעלתך ובבמדבר פט"ו (יז בספרנו) אבא הכהן בר פפא.

אבא מר בר פפא ברכות מ"ה ב' כתובות ח' א' פ"ה א' ובשו"ת מים חיים ב"ק פ' ע"ב ג' פעמים בלי מד. והיא היא רק כעס קורין אותו כך. ופעם כך. קדושין ל"ב ב' ב"מ ס"ט ב'.

אבא מרי בר פפא כ"ז הרא"ש בכתובות פ"ה א' וכן בתוס' רי"ד שם.

ר' אבימי בר פפא כתובות מ"ג ב'.

ר' אבין בריה דרב פפא רא"ש מו"ק פ"ג סי' ל, בשם ירו' פ"ג ה"ז.

ר' אבא בר פפא ב"ק פ' ב'.

ר' אחא בר פפא ב"ק פ' ב' והוא ר' אחא אריכא שבת קי"א א', ובירו' מע"ש פ"ה אחא בר פפא ובירו' יבמות פ"ח ה"ב ר' אחא בר פפי ובשהש"ר פ"ה סי' ד אחא בר"י דרבי פפי.

רב איקא בר פפא גי' נמוק"י בסנהדרין ל"ו א' רב אחא בר"י דרב איקא בר פפא.

אחאי בר פפא בסוף הגמרות ולא מצאתי. [א"ה וכנראה הכונה על ר' אחא].

ר' אימי בר פפי ירו' כתובות פ"ד ה"ב ובעיטור ה' כתובות דף ל"ד ב' גריס רב אמי בר פפי.

רב אמי בר פפי ע"י אימי.

ר' בא בר פפי ירו' עירובין ספ"ב ופ"ג ה"ג ופ"ה ה"ז.

דרו בר פפא ע"ז כ"ו א' ע"ש ע"ש שני ואתה את בריתא וגו'. ובשאלתות וירא סי' י' הגירסא דרא ובר"פ שמות דראו וגו' האשכול דרי וכ"ה בילקוט (א"ה אצלינו כ"ז ע"א) פי' לך וגו' שבלי הלקט דארו בר פפא ובכפתור ופרח פ"ה השי' דאדו.

דאדו בר פפא ע"י דרו.

דארו בר פפא ע"י דרו.

דרא בר פפא ע"י דרו.

דראו בר פפא ע"י דרו.

דרי בר פפא ע"י דרו.

רב הונא בר פפא חולין מ"ח א' ובב"ר (אצלינו וירא פנ"א י) פס"ח הונא בר פפא. מר זוטרא בנו חולין שם.

מר זוטרא בריה דרב פפי גי' הרשב"א בורת הבית הארוך בית ב' שער ג' בחולין מ"ח א'.

ר' חייא בר פפא כ"ק פ' ב' ובויק"ר פי"ח ר' חייא בר"י דרב פפא. סנהדרין לב ע"ב.

ר' חיינא בר פפא ברכות מ' א'. ר' זירא בר חיינא בר פפא ילקוט מלכים רמז ר"ב והוא ט"ס, רב אחא בר חיינא בר פפא גי' רפ"ה במנחות.

ר' חיינייה בר פפא ירו' כלאים ספ,ה ותענית פ"ד ה"ב.

ר' חלבו בר פפא גי' ילקוט המכירי בזכרי' י' בירו' תענית פ,ג ה"ב (ולפנינו חסר תיבת בר ע"ש).

ר' חמא בר פפא סוכה מ"ט ב' קה"ר פ"י סי' י' קהלת זוטא פ"ב סי' ט'.

ר' חנא בר פפא גי' פי' רפ"ה במנחות, וגו' ילקוט המכירי תהלים ס"ו י' במגילה י"א א'.

ר' חנין בר פפא עירובין ס"ה א', וגו' רא"ש ר"פ ג"פ סי' כח רב חנין בר פפא. גי' רב חננאל שם ר' חנינא.

ר' חנינא בר פפא כתובות ע"ז ב' ובכ"ד, ר' חמא בנו שהשו' פסוק הסיבי עיניך [א"ה בספרנו ברוכת ה ע"א ועוד] ר' יצחק בר חנינא בר פפא (בר יצחק ל"ג הרג"ל) פסיקתא רבתי פסיקתא ויקח אליהו סי' ג'.

אסתרו רבה ע"פ ובמלאת הימים וגו'.

ר' חניניה בר פפא ירו' ע"ז פ"ד ה"י.

רב חנן בר פפא גי' ע"י רפ"ה במנחות, ובילקוט ריש חקת ר' חנן בר פפי.

רבי חננאל בר פפא סוטה ט' א'. ובאשכול לה' ס"ת העתיק י' בני ר"פ העתיק חננאל בר פפא.

ר' חנניא בר פפא פסיקתא רבתי פייסקא דפרשת החדש סי' ב' ופייסקא תקעו שופר סי' ב'.

ר' חנניה בר פפא ילקוט ירמיי' רמוז ש"כ וילקוט המכירי חגי.
רב חננאל בר פפא שבת פ"ח ב'. ילקוט שמעוני משלי תתקמ ר' חנינא.
ר' יודה בר פפי ירו' תענית פ"ד ה"א.

ר' יוחנן בר פפא ב"ר פמי"ה סי' ה'. (א"ה אצלינו ד).
ר' יונה בא פפא גי' הרי"ף בספ"ק דמגילה.

יצחק בר פפא הביא בסוי' האשכול ה' ס"ת סי' י"ד.
נחום בר פפא יומא ס"ז א'.

רב נחמן בר פפא ב"מ פי' ב'.

ר' נתן בר פפא מובא בסדה"ר אצל ר' נתן הבבלי בשם מסעות ר"ב.
סורחב בר פפא כתובות י"ז ב'.

ראמי בר פפא עי' רמי.

רבא בר פפא שבת ס"ו ב'. ובד"ס הגי' רבא בר"י דרב פפא ובערוך ערך קשר הגי' רבה בר פפא ועי' ד"ס שכ"ה גי' הרי"ף ורא"ש כת"י. עי"ש בגליון הש"ס.

רבה בר פפא עי' רבא.

רבינא בר פפא גי' רא"ש חולין פ"ג סי' מ"ה.

רכיש בר פפא חולין מ"ב ב'.

רמי בר פפא יומא ע"ז ב: יומא ע"ז א' וב"ב ק' ב' אחתי' דרמי בר פפא הוה נסיבא לרב אויא אולי היא אחתי' מאמו וצע"ק, ובהלכות פסוקות עי' ק"י הגי' ראמי בר פפא.

רפרם בר פפא ברכות ח' א' ובכ"ד. מציעא ה ע"ב.

רפרם בר פפא מסיכרא פסחים ל"א ב'.

ר' שמואל בר פפא יומא ל"ז א'.

ר' תנחום בר פפא ירו' קידושין פ"ג הי"ד (הי"ב) ובד"ס הביא גירסא כן ביומא ס"ז א'.

סליקא בס"ד.⁵¹

הערות

⁵¹ ועי' מה שמצוין ג"כ בספרינו יומא טבא לרבנן סי' יד פרק ג). עי' מש"כ ע"ז שכ' מים חיים סי' קה. וביוסף דעת - נדה עמ' 226, כתב שאפשר לצמצם ל-30 - דיש שזה אותו אחד רק האימים שונים ואולי ט"ס, וכתב: ורמז לזה הגרמ"ק שם, ועכ"פ תרי רב פפא הוה, וצייין שם לס' שמירת הגוף והנפש סי' רסט סעי' יט ובהע' כ.

עשרה מקומות שרב פפא השלים בין החולקים

ספר הזכרון למרן זצ"ל (ח"א אות כו)

1. ברכות נט א; 2. נט ב; 3. ס' ב; 4. תענית ו, ב; 5. מגילה כא, ב; 6. שבת כ, א; 7. סוטה מ א; 8. חולין סה א; 9. עו ב. ובהיא דברכות יא ב גי' הרא"ש אמר ר"פ.

הובא ג"כ בהקדמה לשערי ציון ח"א אות ג: נשאל ע"י הרב צבי יברוב שליט"א ופורסם יתד נאמן מוסף חוה"מ ערב סוכות תשס"ה.

(א"ה כל המסומן מובא ג"כ בספרינו וצע"ש – דשם אי' ג"כ תענית כט א יעו"ש מה שהעירו וכן יבמות עב ע"א, חולין מו ע"א שם נט ע"א ע"ע שם לגבי חולין עו ע"ב וברכות יא ע"ב).

בספרנו יומא טבא לרבנן, סי' יד (בשם הגהות הגרי"ז שטרן שצ"ל).

רב פפא בריה דרב אחא בר אבא	ברכות כט ע"ב.
רב פפא בר שמואל	שבת נד ע"ב כתובות לו סוף ע"ב.
רב פפא בר אבא	שבת קיט ע"א.
רב פפא בריה דרב חנן מבי כלוחית – כתובות מ ע"ב.	
רבי פפא בר יעקב	חגיגה יד ע"א.
רב פפא סבא	קידושין ע"א ע"ב. סנהדרין מט ע"ב.
רב פפא בריה דר' חנין	מנחות כח ע"ב.
רב פפא בר תחליפא	שבלי הלקט (הל' שמחות סי' כ' גי' בירושלמי).

ועיין בס' יומא טבא לרבנן מעמ' קסו מס' הדר יצחק שכן נתן טעם לאמירתם בסיום מסכת בשם הגאון ר' שמשון אהרן פולנסקי מטפליק זצ"ל, והודפס בס' ישועות שמשון, עיי"ש מה שהעירו עליו. וכן הובא בס' נר למאה על מס' מגילה כא ע"ב בשם החת"ס זצ"ל, ואכמ"ל.

סדר ברכת המזון

בחול

בימים שאין אומרים תחנון

שיר המעלות. בשוב יהוה את
שיבת ציון היינו בחלמים: או
ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה.
או יאמרו בגוים הגדיל יהוה
לעשות עם אלה: הגדיל יהוה
לעשות עמנו. היינו שמים:
שוכה יהוה את שכיתנו
באפיקים בנגב: הורעים בדםעה
ברנה יקצרו: הלוח ילך וככה
נשא משך הורע. בא יבא ברנה.
נשא אלמתי:

על נהרות בכל שם ושכנו גם בכינו,
בזכרנו את ציון: על ערבים בתוכה, תלינו
בנרותינו: כי שם שאלונו שובינו דברי
שיר ותוללנו שמחה, שירו לנו משיר
ציון: איך נשיר את שיר יהוה, על אדמת
נכר: אם אשכחך ירושלים, תשכח ימיני:
תרפק לשוני לחכי אם לא אזכרכי, אם
לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי:
זכר יהוה לבני אדם את יום ירושלים,
האמרים ערו ערו עד היסוד בה: בת בכל
השדודה, אשרי שושלם לך את גמולך
שגמלת לנו: אשרי שיאחז ונפץ את
עלליך אל הסלע:

המזמן אומר: רבותי נברך:

המסובים עונים: יהי שם יהוה מבכר מעתה ועד עולם:

המזמן חור: יהי שם וכו':

ברשות מרנן ורבנן ורבתי. נברך אלהינו שאכלנו משלו:

וענין המסובין: ברוך אלהינו שאכלנו משלו. ובטובו חיינו:

המזמן חור: ברוך אלהינו שאכלנו משלו. ובטובו חיינו:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם. הן את העולם
כלו. בטובו פחן בחדס וברחמים. הוא נותן לחם לכל
בשר. כי לעולם חסדו: ובטובו הגדול תמיד לא חסר
לנו ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד. בעבור שמו הגדול.
כי הוא אל זן ומפרנס לכל ומטיב לכל ומכין מזון לכל
בריותיו אשר ברא: ברוך אתה יהוה. הן את הכל:

נוֹדָה לְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לְאַבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה. וְעַל שֶׁהוֹצַאתָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עַבָדִים. וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחֲתַמְתָּ בְּבִשְׂרָנוּ. וְעַל תּוֹרַתְךָ שֶׁלַּמְדָתָנוּ. וְעַל חֻקֶּיךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ. וְעַל חַיִּים חַן וְחֶסֶד שֶׁחֻנַּנְתָּנוּ. וְעַל אֲכִילַת מְזוֹן שֶׁאַתָּה זָן וּמְפַרְנֵם אוֹתָנוּ תָּמִיד. בְּכָל יוֹם וּבְכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה:

בחנוכה ובפורים אומרים זה:

עַל הַנְּסִים וְעַל הַפְּרָקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמְּלַחְמוֹת. שֶׁעֲשִׂיתָ לְאַבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הַהֵם בְּזִמְנֵי תְּהִיָּה:

לפורים:

לחנוכה:

בַּיּוֹם מִתְּתִיָּהוּ בֶן יוֹחָנָן כִּהְנֶה גְּדוֹל חֲשׂוֹנוֹאֵי וּבְנָיו. כְּשֶׁעָמְדָה מְלָכּוֹת יוֹן הַרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל. לְהַשְׁבִּיחַם תּוֹרַתְךָ וְלְהַעֲבִירָם מִחֻקֵּי רִצּוֹנְךָ. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּיּוֹם. עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם. רַבְּתָּ אֶת רִיבָם. הִנֵּיתָ אֶת הַיָּנֹם. נִקְמַתָּ אֶת נִקְמָתָם. מִסַּרְתָּ גְבוּרִים בְּיַד חֲלָשִׁים. וְרַבִּים בְּיַד מְעֻפָּיִם. וּמִמְאִים בְּיַד טְהוֹרִים. וְרַשָּׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים. וְיָדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תּוֹרַתְךָ. וְלֶךְ עֲשִׂיתָ שֵׁם גְּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמְךָ. וְלַעֲמֹךָ יִשְׂרָאֵל עֲשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְּדוֹלָה וּפְרָקָן כִּהְיוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בְנֶיךָ לְדַבֵּר בִּיתְךָ. וּפָנּוּ אֶת הַיְכָלְךָ. וּטְהַרוּ אֶת מִקְדָּשְׁךָ. וְהִדְלִיקוּ נְרוֹת בְּחִצְרוֹת קִדְשֶׁךָ. וּקְבַעוּ שְׂמוֹנֶת יָמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגְּדוֹל:

בַּיּוֹם מִרְדְּכָי וְאַסְתֵּר בְּשׁוֹשַׁן הַבִּירְיָה. כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הַמֶּלֶךְ הַרְשָׁעִי. בְּקֶשׁ לְהַשְׁמִיד לְהַרְגוֹ וּלְאַבְדוֹ אֶת כָּל הַיְּהוּדִים. מִנְעַר וְעַד יָקוּן. טָף וְנָשִׁים. בַּיּוֹם אֶחָד. בְּשִׁלְשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנַיִם עָשָׂר הוּא חֹדֶשׁ אָדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹ. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּיּוֹם הִפְרַתָּ אֶת עֲצָתוֹ. וּקְלַקְלַתָּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ. וְהַשְׁבֹּתָ לוֹ גְּמוּלוֹ בְּרִאשׁוֹ. וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֵת בְּנָיו עַל הָעֵץ:

וְעַל הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לְךָ וּמְבָרְכִים אוֹתְךָ. יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכַתוּב. וְאַכְלַת וְשִׁבְעַת וּבִרְבַּת אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל הָאֶרֶץ הַטְּבָה אֲשֶׁר נָתַן לְךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. עַל הָאֶרֶץ וְעַל הַמְּזוֹן:

רַחֵם נָא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ. וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ.
וְעַל צִיּוֹן מְשֻׁכָּן כְּבוֹדְךָ. וְעַל מַלְכוּת בַּיִת דָּוִד מְשֻׁיחְךָ. וְעַל
הַבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שֵׁמֶךְ עָלָיו: אֱלֹהֵינוּ. אָבִינוּ. רַעֲנוּ
זוּנְנוּ פְּרָגְסֵנוּ וּכְלָפְלָנוּ וְהַרְוִיחֵנוּ. וְהַרְוֵחַ לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִהֲרָה
מִכָּל צָרוֹתֵינוּ. וְנָא אַל תִּצְרִיכֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לֹא לַיְדֵי מַתָּנָה
בְּשָׂר וָדָם וְלֹא לַיְדֵי הַלְוָאָתָם. כִּי אִם לַיְדֵיךָ הַמְּלֹאָה. הַפְּתוּחָה.
הַקְדוּשָׁה וְהַרְחֵבָה. שְׂלֵא יִבּוֹשׁ וְלֹא נִפְלֵם לְעוֹלָם וָעֶד:

בשבת אומרים:

רָצָה וְהִחְלִיצֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִצְוֹת יוֹם הַשַּׁבָּת הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ
הַזֶּה כִּי יוֹם זֶה גָּדוֹל וְקְדוֹשׁ הוּא לְפָנֶיךָ לְשַׁבֵּת בּוֹ וְלָנוּחַ בּוֹ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוֹת רִצּוֹנְךָ
וּבְרִצּוֹנְךָ הֵנִיחַ לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ שְׂלֵא תִהְיֶה צָרָה וְיָגוֹן וְאַנְחָה בְּיוֹם מְנוּחַתֵּנוּ וְהַרְאֵנוּ
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּנִחְמַת צִיּוֹן עִירְךָ וּבְכַנּוּן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קְדוֹשְׁךָ כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל
הַיְשׁוּעוֹת וּבַעַל הַנְּחֻמוֹת:

בראש חודש וביום טוב ובחול המועד אומרים:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיִבּוֹא וְיַגִּיעַ וְיִרְאֶה וְיִרְצֶה וְיִשְׁמַע וְיִפְקֹד וְיִזְכֹּר וְיִזְכְּנוּ
וּפְקֹדוֹנוּ וְיִזְכְּרוּ אֲבוֹתֵינוּ וְיִזְכְּרוּ מִשִּׁיחַ בֶּן דָּוִד עֲבָדְךָ וְיִזְכְּרוּ יְרוּשָׁלַיִם עִיר קְדוֹשְׁךָ וְיִזְכְּרוּ כָּל
עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לְפָלִיטָה לְטוֹבָה לְחַן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם:

ר"ח: ראש החודש הנה: | פסח: חג המצות הנה: | שבועות: חג השבועות הנה:

סוכות: חג הסוכות הנה: | שמ"ע וש"ת: שמיני חג העצרת הנה:

בר"ה: ביום הזכרון הנה:

זְכְּרוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה וּפְקֹדֵנוּ בּוֹ לְכַרְכָּה וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים. וּבְדַבְּרֵי יְשׁוּעָה
וּרְחֻמִּים חוּס וְחַנּוּן וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה:

וּבִגְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקְדוֹשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ.

פְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. פּוֹנֵה בְּרַחֲמָיו יְרוּשָׁלַיִם: אָמֵן:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם. האל אבינו. מלכנו. אדירנו. בוראנו. גואלנו. יוצרנו. קדוּשְׁנו קדוּשׁ יַעֲקֹב. רוענו רועה ישראל. המלך הטוב והמטיב לכל. שֶׁבְּכֹל יוֹם ויוֹם הוּא הַטִּיב הוּא מְטִיב הוּא יְיָטִיב לָנוּ. הוּא גִמְלָנוּ הוּא גּוֹמְלָנוּ הוּא יְגַמְלָנוּ לְעַד לְחַן וְלְחֶסֶד וְלְרַחֲמִים וְלִרְוַח. הַצֵּלָה וְהַצִּלָּחָה. בְּרַכָּה וְיִשׁוּעָה. נְחֻמָּה. פְּרִנְסָה וְכַלְפָּלָה. וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְכָל טוֹב. וּמִכָּל טוֹב לְעוֹלָם אֵל יְחַסְרָנוּ. אָמֵן:

הַרְחֵמֵן הוּא יְמַלֵּךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: הַרְחֵמֵן הוּא יַחְבֵּרֵךְ בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ: הַרְחֵמֵן הוּא יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר דּוֹרִים. וְיִתְפָּאֵר בָּנוּ לְעַד וּלְנֶצַח נְצַחִים. וְיִתְהַדַּר בָּנוּ לְעַד וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים: הַרְחֵמֵן הוּא יַפְרִינֵסֵנוּ בְּכַבּוֹד: הַרְחֵמֵן הוּא יִשְׁבֵּר עָלֵנוּ מַעַל צְוָארֵנוּ וְהוּא יוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוֹת לְאַרְצֵנוּ: הַרְחֵמֵן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ בְּרַכָּה מְרַבָּה בְּפִיֹת הַזֶּה וְעַל שְׁלַחַן זֶה שְׂאֵבְלָנוּ עָלָיו: הַרְחֵמֵן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיאִים זְכוֹר לְטוֹב וּיְבַשֵּׁר לָנוּ בְּשׁוֹרֹת טוֹבוֹת יִשׁוּעוֹת וְנַחֲמוֹת:

הַרְחֵמֵן הוּא יְבַרֵךְ אֶת (אָבִי מוֹרִי) בְּעַל הַפִּיֹת הַזֶּה וְאֶת (אִמִּי מוֹרְתִי) בְּעַלֹת הַפִּיֹת הַזֶּה. אוֹתָם וְאֶת בֵּיתָם וְאֶת זֶרְעָם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם. (וְאִם סוֹמֵךְ עַל שְׁלַחַן עֲצַמּוֹ יֹאמֵר: הַרְחֵמֵן הוּא יְבַרֵךְ אוֹתִי וְאֶת אִשְׁתִּי וְאֶת זֶרְעִי וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לִי), אוֹתָנוּ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָנוּ. כְּמוֹ שְׁנַתְּבָרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב. בְּכָל מַפְלָא. כֵּן יְבַרֵךְ אוֹתָנוּ כְּלָנוּ יַחַד בְּבְרַכָּה שְׁלֵמָה. וְנֹאמֵר אָמֵן:

בְּמָרוֹם יִלְמְדוּ עֲלֵיהֶם וְעָלֵינוּ זְכוֹת שְׁתֵּהֵא לְמוֹשְׁמֶרֶת שְׁלוֹם. וְנִשְׂא בְּרַכָּה מֵאֵת יְהוָה. וְצַדִּיקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעָנוּ. וְנִמְצָא חַן וְשֶׁכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:

לשבת: הַרְחֵמֵן הוּא יַנְחִילָנוּ יוֹם שְׁכָלוּ שַׁבַּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:
לראש חודש: הַרְחֵמֵן הוּא יַחְדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרַכָּה:
ליום טוב: הַרְחֵמֵן הוּא יַנְחִילָנוּ יוֹם שְׁכָלוּ טוֹב:
לראש השנה: הַרְחֵמֵן הוּא יַחְדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת לְטוֹבָה וְלִבְרַכָּה:
לסוכות: הַרְחֵמֵן הוּא יִקִּים לָנוּ אֶת סִכַּת דָּוִד הַנוֹפֵלֶת:

הַרְחֵמֵן הוּא יִזְכְּנוּ לַיְמֹת הַמְּשִׁיחַ וְלַחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:
מִגְדִּיל (בַּיּוֹם שׁוֹשׁ בּוֹ מוֹסֵף: מִגְדִּיל) יִשׁוּעוֹת מִלְכוֹ וְעֵשָׂה חֶסֶד לְמוֹשִׁיחוֹ לְדוֹד וְלִזְרָעוֹ עַד עוֹלָם: עֵשָׂה שְׁלוֹם בְּמָרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יִרְאוּ אֶת יְהוָה קְדוֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירְאוֹ: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרַעְבּוּ וְדוֹרְשֵׁי יְהוָה לֹא יַחְסְרוּ כָּל טוֹב: הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ: פוֹתַח אֶת יְדָיִם וּמִשְׁפִּיעַ לְכָל חַי רִצּוֹן: בְּרוּךְ הַנִּבְרָךְ אֲשֶׁר יִבְטַח בִּיהוָה וְהוּא יְהוָה מְבַטְחֵנוּ: נַעַר הָיִיתִי גַם זָקֵנְתִי וְלֹא רָאִיתִי צַדִּיק נֶעְזֵב וְזָרְעוֹ מִבְּקֶשׁ לֶחֶם: יְהוָה עוֹ לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה וְיַבְרֵךְ אֶת עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם:

